
Genusperspektiv och mäns våld mot kvinnor

ETT REGERINGSUPPDRAG

Reg.nr 843-4749-03

Genusperspektiv och mäns våld mot kvinnor

ETT REGERINGSUPPDRAG

Reg.nr 843-4749-03

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

**Genusperspektiv och mäns våld mot kvinnor i elva utbildningar
– ett regeringsuppdrag**

Utgiven av Högskoleverket 2004

Reg.nr 843–4749- 03

Innehåll: Högskoleverket, utredningsavdelningen, **Maria Södling**

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Sammanfattning	5
Genusperspektiv och mäns våld mot kvinnor i elva utbildningar	7
Uppdraget	7
Genomförande	7
Näralliggande utredningar	8
Diskussion	11
Teori och litteratur	11
Yrkesanknytning och samverkan	13
Lärarnas roll	14
Studenternas reaktioner	15
Organisation	17
Möjligheter och förslag	21
Utbildningarnas möjligheter	21
Högskoleverkets förslag till regeringen	22
Elva utbildningar – en genomgång	25
Barnmorskeutbildningar	25
Utbildningar som leder till juris kandidatexamen	28
Läkarutbildningar	32
Lärarytbildningar	35
Psykologutbildningar	40
Psykiaterutbildningar	44
Sjuksköterskeutbildningar	49
Social omsorgsutbildningar	52
Socionomutbildningar	56
Tandläkarutbildningar	60
Utbildningar som leder till teologie kandidatexamen	62
Bilaga 1. Enkät om hur frågor om mäns våld mot kvinnor beaktas i utbildningen	67
Bilaga 2. Var utbildningarna ges	69

Sammanfattning

Högskoleverket har fått regeringens uppdrag att utvärdera hur frågor om genusperspektiv och mäns våld mot kvinnor beaktas i utbildningen. Uppdraget gäller de utbildningar som leder till examen som barnmorska, juris kandidat, läkare, lärare, psykolog, psykoterapeut, sjuksköterska, socionom, tandläkare, teologie kandidat samt social omsorgsutbildning.

Bakgrunden till uppdraget står att finna i propositionen *Kvinnofrid* (1997/98:55) där regeringen framhåller att mäns våld mot kvinnor är ett samhällsproblem som bygger på obalans i maktförhållandet mellan könen. För att mäns våld mot kvinnor ska kunna bekämpas effektivt är det nödvändigt att de som i sitt yrke kan komma att möta kvinnor som utsatts för våld har kunskap om detta våld och om de mekanismer som ligger bakom. Det är viktigt att de som arbetar inom detta område har kompetens, kan upptäcka problemen och bemöta utsatta kvinnor på rätt sätt. Olika yrkesgruppers utbildning i dessa frågor får inte bara bestå av valfria moment eller vara beroende av enskilda lärares engagemang i frågan.

För att få en bild av hur frågorna om mäns våld mot kvinnor beaktas i de elva utbildningarna har Högskoleverket skickat ut en enkät till landets lärosäten. 122 utbildningar har besvarat enkäten.

Resultat av enkäten

Enkätsvaren från de 122 utbildningarna visar att många tar upp frågor om mäns våld mot kvinnor. Olika former av våld diskuteras: från sexuella trakasserier till misshandel, trafficking, våldtäkt och mord. Också frågor om s.k. hedersrelaterat våld finner plats i utbildningen. Undervisningen anknyter ofta till studenternas framtida yrke och utbildningarna samverkar inte sällan med andra aktörer, inom och utom akademien.

Men det faktum att ämnet behandlas innebär inte att det behandlas mycket och grundligt. Även om enkätsvaren ger exempel på framgångsrik undervisning om våld mot kvinnor står det också klart att det finns svårigheter i detta arbete. Det kan handla om att man inte använder teoribildningar eller litteratur eller att lärarnas kompetens inte är tillräcklig.

Att skapa framgångsrik undervisning

Utifrån enkätsvaren ringar utredningen in fem områden som tycks vara avgörande för att utbildningarna ska kunna etablera eller förbättra undervisning om mäns våld mot kvinnor.

Liksom i all akademisk utbildning måste studenterna få inblick i *aktuell och relevant teori och litteratur*. Här ingår resonemang om våldets förekomst, orsaker, dynamik och konsekvenser. Att undervisningen *anknyter till studenternas framtida yrke* är viktigt för en yrkesutbildning, särskilt när det gäller

problem som ställer krav på mognad, ansvar och direkta färdigheter. I detta sammanhang blir utbildningens *samverkan med andra aktörer* – kvinnojourer, sjukvård, polis, akademiska institutioner – betydelsefull.

Också *lärarnas kompetens*, även som handledare, är avgörande för att undervisningen ska nå en bra standard. Dels handlar det om att lärarnas kunskap ska vara tillräcklig. Dels är det angeläget att tillräckligt många lärare är insatta i frågorna. För den utbildning vars undervisning står och faller med en enskild lärare är situationen sårbar.

Ämnet mäns våld mot kvinnor kan på olika sätt vara laddat. Det är alltså viktigt att utbildningen har en beredskap att möta *studenternas reaktioner*.

Slutligen kan man nämna några andra *organisatoriska förutsättningar* för att skapa god undervisning kring frågor om mäns våld mot kvinnor. Det kan handla om att skriva in ämnet i kursplaner eller att förlägga undervisningen till obligatoriska moment.

Högskoleverkets förslag till regeringen

Högskoleverkets förslag bidrar till att undervisning om mäns våld mot kvinnor kan säkerställas i utbildningen.

- Högskoleverket föreslår att regeringen överväger att föra in krav på kunskap om mäns våld mot kvinnor i examensordningens skrivningar för de utbildningar som leder till examen som barnmorska, läkare, lärare, psykolog, psykoterapeut, sjuksköterska, socionom, tandläkare samt för social omsorgsutbildning. För utbildningar som leder till examen som juris kandidat och teologie kandidat finns redan krav på kunskap om våld.
- Högskoleverket föreslår att regeringen överväger huruvida krav på kunskap om mäns våld mot kvinnor bör ingå i examensordningens formuleringar också gällande de utbildningar som leder till examen som röntgensjuksköterska, sjukgymnast, specialistsjuksköterska och specialpedagog.

Lärarnas kunskap är avgörande för hur undervisningen om frågor om mäns våld mot kvinnor ska bedrivas. Enkätens resultat visar att det finns ett behov av att höja lärarnas kompetens. Rikskvinnocentrum är ett nationellt resurs- och kompetenscentrum med stor erfarenhet att utbilda i frågor om mäns våld mot kvinnor.

- Högskoleverket föreslår att regeringen uppdrar åt Rikskvinnocentrum att se över behovet av fortbildning i frågor om mäns våld mot kvinnor för lärare i relevanta universitetsutbildningar.

Genusperspektiv och mäns våld mot kvinnor i elva utbildningar

Uppdraget

Högskoleverket har fått regeringens uppdrag att utreda hur frågor om genusperspektiv och mäns våld mot kvinnor beaktas i elva utbildningar. Uppdraget gäller de utbildningar som leder till examen som barnmorska, juris kandidat, läkare, lärare, psykolog, psykoterapeut, sjuksköterska, socionom, tandläkare, teologie kandidat samt social omsorgsutbildning. Efter samtal med utbildningsdepartementet tolkas uppdragets formulering ”utvärdera” som ”kartlägga”.

Som bakgrund till uppdraget lyfter regeringen fram högskolelagens (1 kap 5 §) formulering om att universitet och högskolor i sin verksamhet ska iaktta och främja jämställdhet mellan kvinnor och män. Man hänvisar också till propositionen *Kvinnofrid* (1997/98:55) där regeringen anför att mäns våld mot kvinnor är ett samhällsproblem som bygger på obalans i maktförhållandet mellan könen. För att våld mot kvinnor ska kunna bekämpas effektivt är det nödvändigt att de som i sin yrkesverksamhet kan förväntas att möta kvinnor som utsatts för våld har kunskap om detta våld och om de mekanismer som ligger bakom. I *Kvinnofrid* betonar regeringen vikten av att de som arbetar inom detta område har kompetens, kan upptäcka problemen och bemöta utsatta kvinnor på rätt sätt. Man framhåller att olika yrkesgruppers utbildning i dessa frågor inte bara får bygga ”på valfria moment eller på enskilda lärares engagemang i frågan”.

Uppdraget redovisas till regeringen senast den 30 juni 2004.

Genomförande

En enkät (bilaga 1) har skickats till lärosäten där de aktuella utbildningarna ges (bilaga 2). Av 125 utbildningar har 122 svarat (från en utbildning som bedriver undervisning vid två campus räknas två svar, vilket ger ialles 123 svar). Tre utbildningar har inte besvarat enkäten.

Syftet med enkäten har varit att kartlägga (1) huruvida frågor om mäns våld mot kvinnor behandlas i utbildningen, (2) vilken kunskap om detta våld och dess bakgrund som förmedlas samt hur undervisningen anknyter till studenternas framtida yrkesverksamhet, (3) hur pass systematiskt undervisningen bedrivs samt (4) vilka goda erfarenheter respektive svårigheter som är förenade med undervisningen. Enkätens frågor är relaterade till formuleringar i regeringsuppdraget (om våldet och dess mekanismer, om studenternas kunskap och bemötande av utsatta kvinnor, om enskilda lärares insatser).

Uppdraget rymmer en tvådelad formulering: ”genusperspektiv och mäns våld mot kvinnor”. I utredningen ligger betoningen på ledet ”mäns våld mot kvinnor”. Konkret innebär detta att enkäten har innehållit frågor om hur ämnet mäns våld mot kvinnor behandlas i utbildningen samt vilka *olika* teorbildningar om våld mot kvinnor som används i undervisningen. På så vis ges utbildningarna utrymme att presentera också andra perspektiv än genusperspektiv på frågor om mäns våld mot kvinnor. Detta betyder dock inte att frågor om genus har varit frånvarande i arbetet. Dels ryms genusperspektiv i enkätfrågan om undervisningens teoranknytning; dels återkommer det i utredningens diskussionsavsnitt.¹

Allmänt sett kan enkäter inte ge en heltäckande bild av den verksamhet som äger rum vid landets universitet och högskolor. Så är det också med denna utredning. Å ena sidan påpekar några utbildningar att undervisningen inte låter sig ringas in och beskrivas genom Höskoleverkets frågor. Å andra sidan blir Höskoleverket tolkning och analys beroende av de svar som utbildningarna ger. När svaren varit oklara eller svårtolkade har utredaren tagit kontakt med utbildningen. Givet uppdragets tidsram har det däremot inte varit möjligt att besöka utbildningarna eller föra samtal med studenter. Enkätsvaren utgör således det huvudsakliga materialet för utredningen

Under arbetets gång har utredaren haft ett möte med regeringens utredare av Kvinnofridspropositionens myndighetsuppdrag. Samtal har också ägt rum med representanter från Rikskvinnocentrum, ROKS (Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige), Sveriges Kvinnojourers Riksförbund och med andra personer med kunskap om ämnet mäns våld mot kvinnor. Vid några tillfällen har Höskoleverkets jämställdhetsråd kommenterat utredningen. En kontinuerlig diskussion har förts med forskarna Madeleine Sultán Sjöqvist och Maria Eriksson.

Höskoleverkets utredare har varit Maria Södling.

Näraliggande utredningar

Parallellt med Höskoleverkets uppdrag pågår två statliga utredningar som på olika sätt behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor. Utredningarna ska redovisas under sommaren och hösten 2004.

1. I utredningen används ”genus”, ”genusperspektiv”, ”genusvetenskap” och ”genusteori” som övergripande begrepp. Härri ryms exempelvis ”feministisk teori” eller ”könsmaktsteori”. Med ”genus” förstås den sociala konstruktionen av kön i historia och nutid. ”Genusperspektiv” syftar på ett perspektiv som analyserar och problematiserar relationerna mellan män och kvinnor, manligt och kvinnligt, också med avseende på makt.

Uppföljning och utvärdering av Kvinnofridspropositionens myndighetsuppdrag ur ett könsmaktsperspektiv (direktiv 2003:112)

Utredningsuppdraget består i att följa upp och ur ett könsmaktsperspektiv utvärdera de uppdrag som gavs åt ett antal myndigheter i samband med propositionen *Kvinnofrid*. Utredaren ska göra en samlad analys av eventuella hinder och strukturer som motverkar ett könsmedvetet arbete på de områden som dessa uppdrag gäller.

Utredaren ska samråda bland annat med Högskoleverket angående verkets uppdrag att utvärdera hur genusperspektiv och mäns våld mot kvinnor beaktas i utbildningen.

Ombildning av Rikskvinnocentrum till ett nationellt institut (direktiv 2004:11)

Utredningsuppdraget består i att finna former för en ombildning av Rikskvinnocentrum till ett nationellt institut. Institutet ska utveckla metoder för omhändertagande och behandling samt fungera som ett kunskaps- och resursorgan för myndigheter, organisationer och allmänhet när det gäller mäns våld mot kvinnor, sexuella övergrepp och våldtäkt.

Utredaren ska också överväga förutsättningarna för att inrätta en nationell kristelefon för utsatta kvinnor.

Diskussion

De 123 enkätsvaren visar att många utbildningar tar upp frågor om mäns våld mot kvinnor. Olika former av våld diskuteras: från sexuella trakasserier till misshandel, trafficking, våldtäkt och mord. Också frågor om s.k. hedersrelaterat våld finner plats i undervisningen. Undervisningen anknyter ofta till studenternas framtida yrke och utbildningarna samverkar inte sällan med andra aktörer, inom och utom akademien.

Men det faktum att ämnet behandlas innebär inte att det behandlas mycket, grundligt och systematiskt. Även om enkätsvaren ger exempel på framgångsrik undervisning om våld mot kvinnor står det också klart att det finns svårigheter i detta arbete.²

Utifrån svaren på enkäten kommer fem teman att lyftas fram: teori och litteratur, yrkesanknytning och samverkan, lärarnas roll, studenternas reaktioner och organisation. För att skapa framgångsrik undervisning om mäns våld mot kvinnor är det viktigt att kunna hantera de problem som beskrivs under dessa fem rubriker.

Teori och litteratur

Högskolelagen (1 kap 9 §) slår fast att den grundläggande högskoleutbildningen ska ge studenterna ”förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar”. Inom utbildningens sakområden ska studenterna också ha utvecklat förmåga att ”söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå” och att ”följa kunskapsutvecklingen”. Högskolelagens krav på samband mellan grundutbildning och forskning är alltså stark. Överfört till utbildningens praktik betyder dessa formuleringar att undervisningen ska vara förankrad i aktuell och relevant teori. Detta innebär också att studenterna ska kunna söka, läsa och bedöma aktuell och relevant litteratur.

Enkätsvaren visar att utbildningarna använder olika slags teoribildningar i undervisningen om mäns våld mot kvinnor. I genusteoretiska modeller betraktas samhällets ojämna maktförhållanden mellan könen (ojämlikhet, över/underordning, könsmaktssystemet) som den yttersta grunden för mäns våld mot kvinnor. I andra teoribildningar – psykodynamiska, socialpsykologiska eller olika slags deprivationsteorier – uppfattas mäns våld mot kvinnor snarare som ett uttryck för brist. Psykiska störningar, familjestruktur, fattigdom, utanförskap eller missbruk kan leda till våld av olika slag, också mot kvinnor. Våld mot kvinnor förstås alltså som en individuell problematik eller som kopplat till andra sociala problem.

2. Kvinnovåldskommissionens undersökning 1994–1995 visade att frågor om våld mot kvinnor behandlades ytterst knappt i yrkesutbildningar. *Kvinnofrid. Slutbetänkande av Kvinnovåldskommissionen*. SOU 1995:60.

Av enkäten framgår att vissa utbildningar inte förankrar sin undervisning i teori. Ibland tycks detta höra samman med frågornas allmänna status i utbildningen. Exempelvis ser vi att flera av de lärosäten där teoribildningar inte används redan från början redovisar att ämnet inte behandlas specifikt i undervisningen. Kompetensen att handleda uppsatsstudenter är obefintlig eller diffust beskriven. Man anger inte någon litteratur, examinerar inte och har inte någon fortbildning i ämnet. Varför frågorna om våld mot kvinnor – inklusive ämnets teori – inte prioriteras i dessa utbildningar vet vi inte. En kommentar från en sjuksköterskeutbildning är intressant: ämnet våld mot kvinnor har av hävd ansetts höra till socialtjänsten, inte till sjukvården. Säkert är det så att utbildningarnas tradition spelar en avgörande roll för vilka ämnen som behandlas.

Också i andra fall förefaller teoribildningar om våld mot kvinnor ha lägre prioritet, även om man i övrigt verkar ta frågorna på allvar. Man kan tänka sig att för utbildningar till vårdyrken ter det sig mer självklart att undervisa om skador och vård än att resonera kring våldets förekomst, orsak, dynamik och konsekvenser. Intrycket blir att här driver den kliniska verksamheten (mötet med utsatta kvinnor) fram undervisning om våld mot kvinnor, men att den huvudsakligen kommer att ta upp frågor om skador och behandling. Teori får mer karaktär av överkurs.

Ett tredje mönster möter i juristutbildningen. Vid några lärosäten, där både handledarkompetens och examination finns, visar undervisningen om våld mot kvinnor återhållsamhet i användande av teori. Dessa utbildningar förefaller medvetet ha valt denna linje, som tycks höra samman med en motsvarande strikt syn på juristens framtida yrkesroll. Här kan man ana att utbildningens traditionellt höga värdering av objektivitet och oavhängighet påverkar synen på teoribildningars roll i undervisningen.

Teorier om mäns våld mot kvinnor rymmer inte bara resonemang om våldets orsaker utan också om förekomst, dynamik och konsekvenser. Hur vanligt är våld mot kvinnor? Vad händer med kvinnor – och män – i långvariga misshandelsrelationer? Vilka konsekvenser får mäns våld mot kvinnor för barnen? När teoribildningar om våld mot kvinnor konkretiseras på detta sätt står det klart att de i hög grad är relevanta för alla yrkesgrupper som möter utsatta kvinnor.

I diskussionen om undervisningens teoretiska grunder ska man minnas att inom problemområdet mäns våld mot kvinnor utgör olika genusvetenskapliga modeller en central del av ämnets teori, både nationellt, nordiskt och internationellt. Samtidigt visar vissa enkätsvar att studenter, ibland också lärare, kan känna en "trötthet" vid frågor om kön eller uppfattar ämnet våld mot kvinnor som "feministisk propaganda". Till detta kommer att i den allmänna debatten ifrågasätts genusvetenskap eller feministisk forskning som mer politisk och mindre objektiv än andra teoribildningar. Att låta undervisningen anknyta till genusvetenskapliga resonemang kring våld mot kvinnor kan alltså uppfattas som ett kontroversiellt teoretiskt val. Utifrån detta kan man ställa

frågan till de utbildningar som har svag teoretisk grund för undervisningen om våld mot kvinnor: är det teori i allmänhet som väljs bort – eller genusteori i synnerhet?

Det är inte Högskoleverkets uppgift att bedöma rimligheten i de teoribildningar som utbildningarna använder. Några kommentarer kan dock vara befogade. Under senare år har genusfrågor och genusperspektiv fått allt större uppmärksamhet vid landets lärosäten. Högskoleverket ser positivt på denna utveckling och på att utbildningarnas undervisning i ämnet mäns våld mot kvinnor relateras till denna kunskap. Vidare utgör genusvetenskaplig forskning en central del av teoribildningen kring mäns våld mot kvinnor. Ett viktigt mål för all akademisk undervisning är att ge studenterna inblick i det aktuella kunskaps- och forskningsläget. Oavsett vilka andra teoribildningar om mäns våld mot kvinnor utbildningarna använder finns alltså anledning att också beakta den genusvetenskapliga forskningen i undervisningen.

Regeringens uppdrag till Högskoleverket rymmer en könsmaktsteoretisk syn på orsakerna till mäns våld mot kvinnor. Utifrån propositionen *Kvinnofrid* beskriver man våld mot kvinnor som ”ett samhällsproblem som bygger på obalans i maktförhållandet mellan könen”. Avslutningsvis vill Högskoleverket påpeka vikten av att utbildningarna förhåller sig till den förståelse av mäns våld mot kvinnor som *Kvinnofrid* ger uttryck för.

Yrkesanknytning och samverkan

Enkätsvaren visar att utbildningarna överlag strävar efter att knyta undervisningen om våld mot kvinnor till studenternas framtida yrkesliv. Samtidigt förefaller denna anknytning ske mer eller mindre tydligt. Exempelvis är svaren från de religionsvetenskapliga utbildningarna mindre konkreta än svaren från läkarutbildningarna härvidlag. För de utbildningar som innehåller inslag av praktik eller kliniska studier kan dessa perioder innebära en möjlighet att relatera utbildningens teoretiska delar till en yrkespraktik.

Under senare tid har samverkan mellan akademien och det omgivande samhället varit ett ämne för diskussion. Detta är frågor som Högskoleverket just nu arbetar med. Mot denna bakgrund är det positivt att se den bredd som finns i samverkan kring undervisningen om våld mot kvinnor. Samarbetet med andra aktörer, inom och utanför högskolan, ter sig dock olika i olika utbildningar. Liksom för teoribildningens del tycks samverkansfrågan höra ihop med den allmänna position som ämnet våld mot kvinnor har i utbildningen. Exempelvis har de flesta av landets barnmorskeutbildningar kontakt med både akademiska och andra institutioner. I dessa utbildningar förekommer också ämnet i styrdokument, studenterna kan få handledning, undervisningen bygger ofta på teori och använder litteratur. I utbildningar där det inte förekommer samverkan syns inte heller ämnet i styrdokument och teori- och litteraturanvändningen är svag.

Frågan om samverkan hör också samman med utbildningens art. Ett lärosäte framhåller att utbildningen till teologie kandidatexamen inte kan betraktas som en regelrätt yrkesutbildning. Man påpekar att konkret anknytning till studentens framtida yrkesliv i hög grad äger rum utanför akademien, exempelvis i Svenska kyrkans pastorala utbildning. Utifrån denna karaktäristik är det inte förvånande att just de religionsvetenskapliga utbildningarna inte uppvisar någon hög grad av samverkan med andra aktörer i frågor om våld mot kvinnor.

Goda kontakter mellan akademien och omvärlden är viktiga på det utbildningsnära planet. Till blivande läkare, psykologer eller jurister kan aktörer från det omgivande samhället bidra med kunskap som inte självklart finns inom akademien. Dels handlar det om att ge studenterna möjlighet att lära känna människor och sammanhang där de så småningom ska verka: Hur arbetar en kvinnojour? Vilka rutiner har polisen? Dels kan utbildningarnas samarbetspartners ge utbildningens innehåll konkretion och sätta in frågorna i sina faktiska sammanhang: Vad betyder teorier om normaliseringsprocessen i sjuksköterskans eller socialassistentens möte med misshandlade kvinnor? Vilka symptom hos barnet bör få läraren att fråga sig om allt verkligen är väl hemma?

Kunskap om mäns våld mot kvinnor finns alltså att hämta på många håll. Detta är en uppfattning som många utbildningar förefaller dela och göra det bästa av. Ett lärosäte uttrycker dock en reserverad hållning till samverkan med lokala aktörer. Frågorna riskerar att bli ”ytligt och a-teoretiskt” behandlade, skriver utbildningen, och poängterar vikten av att ämnet får en teoretisk genomlysning. Detta förbehåll måste tas på allvar. Men givet att universitet och högskolor håller en hög egen kompetens, inte minst i aktuella teoribildningar, borde problem av detta slag kunna bemästras.

Lärarnas roll

En ögonblicksbild från en socionomutbildning:

Idag är det alltför slumpartat att det finns lärare som ’råkar’ ha kompetens och intresse av frågan. Finns inte detta intresse och denna kompetens faller det bort från dagordningen och det är inte acceptabelt.

Citatet belyser ett dilemma som de flesta universitetslärare och administratörer känner igen. Å ena sidan är enskilda lärares engagemang avgörande för att få till stånd undervisning i specifika ämnen. Om undervisningen, å andra sidan, är avhängig dessa lärares intresse blir situationen sårbar, både för ämnet och för institutionens planering. Således ser vi hur citatet åskådliggör ett problem som formuleras redan i regeringens uppdrag till Högskoleverket: undervisning om mäns våld mot kvinnor får inte bara bygga på ”enskilda lärares engagemang”.

En förutsättning för att ämnet mäns våld mot kvinnor ska kunna etableras i utbildningen är således att undervisningen inte sköts av någon eller några få. Spelar det då någon roll *vilka* lärare som undervisar? Utifrån enkätsvaren kan vi notera två saker. (1) Att utbildningarnas ordinarie lärare undervisar om mäns våld mot kvinnor kan, å ena sidan, vara ett tecken på att man har egen kompetens i ämnet och att man inte behöver hämta den utifrån. Exempelvis undervisar ofta professorer och lektorer i de religionsvetenskapliga utbildningarna. Om utbildningen väljer att hämta kunskap utifrån kan det, å andra sidan, vara ett uttryck för att man vill behandla problemet på ett så seriöst sätt som möjligt, till exempel genom att bjuda in kvalificerade gästföreläsare. Här finns exempel från barnmorske- och lärarutbildningarna. Både ordinarie lärare och timlärare kan alltså vara tecken på att ämnet har en etablerad plats i utbildningen. (2). Enkätens resultat visar att i de flesta utbildningar undervisar både kvinnor och män om mäns våld mot kvinnor (däremot säger enkätsvaren inte hur många dessa män respektive kvinnor är). Detta kan tolkas som att ämnet anses vara en angelägenhet för hela lärarkollegiet, kvinnor och män, och inte bara för enstaka kvinnliga lärare.

Enkätens resultat vad gäller lärarnas anställning och kön skulle alltså kunna tyda på att frågor om mäns våld mot kvinnor har en relativt trygg plats i utbildningarna. Men det finns andra förhållanden som motsäger denna tolkning. Ibland påpekar utbildningen själv att undervisningen är sårbar: ”Det rör sig hittills om enskilda lärares intresse av att ta upp frågorna kring könsrelaterat våld”. En annan grundläggande förutsättning för att etablera ett ämne i utbildningen är lärarnas kompetens. Här visar enkäten att situationen behöver förbättras. I svaren återkommer formuleringar om att lärarnas kunskap om mäns våld mot kvinnor inte är tillräcklig och att man behöver fortbildning i ämnet. Också det faktum att flera utbildningar inte har kompetens att handleda uppsatsstudenter pekar i denna riktning.

Studenternas reaktioner

De undersökta utbildningarna är tydligt kvinnodominerade. Mellan 58 procent (läkarutbildningen) och nära 100 procent (barnmorskeutbildningen) av studenterna är kvinnor. Studenternas kön verkar dock inte spela någon roll för huruvida frågor om våld mot kvinnor tas upp i undervisningen. Exempelvis undervisar alla landets barnmorskeutbildningar om våld mot kvinnor. Också sjuksköterskeutbildningarna har hög andel kvinnliga studenter (86 procent), men behandlar inte frågor om våld mot kvinnor i samma utsträckning. I utbildningarna till läkare, teologie kandidat, juris kandidat och tandläkare utgör de manliga studenterna runt 40 procent av studenterna. Här skiljer tandläkarutbildningarna ut sig genom att undervisa litet eller inte alls i frågor om våld mot kvinnor, medan de andra utbildningarna, om än i varierande grad, behandlar ämnet.

Bara vid några tillfällen kommenterar utbildningarna själva könsfördelningen bland studenterna. En socionomutbildning skriver:

Hypotetiskt skulle det kunna vara problematiskt att diskutera dessa frågor i en utbildning som är så kvinnodominerad (bland studenterna) som vår. Problematiskt så till vida att de få manliga studenterna skulle uppleva sig som utsatta och ifrågasatta som blivande socionomer i kraft av sitt kön, och därmed välja att inte fullfölja utbildningen. Detta är dock inget vi har belegg för, och det är heller inget som hindrar oss från att bevaka dessa moment.

Här ställs alltså en fråga om undervisning om mäns våld mot kvinnor skulle kunna få (minoriteten) manliga studenter att känna sig utpekade och ifrågasatta i sin kommande profession.³

Enkäten har riktats till lärarna. Därför hörs endast undantagsvis studenternas röster, som när några utbildningar redovisar studentgruppers önskemål om mer undervisning, teori och litteratur. Däremot beskriver enkätsvaren hur studenterna förhåller sig till undervisningen. Positivt sett konstaterar flera utbildningar att studenterna är intresserade och engagerade, att diskussioner och gruppredovisningar fungerar bra. Men man framhåller också de problem som studenternas reaktioner innebär. Dels handlar det om att enskilda studenter, som har varit utsatta för eller åskådare till våld, kan reagera starkt på undervisningen om våld mot kvinnor. Detta slags reaktioner rapporteras från olika utbildningar, oavsett undervisningens teoretiska inriktning. Dels kan vissa studenter, både män och kvinnor, bli provocerade av ämnet. Antingen uppfattas det i sig som "feministisk propaganda" eller så skapar genusteoretiska resonemang kring kön och makt irritation. "Unga studentskor vill inte känna sig som offer och unga män inte som potentiella förövare", skriver en utbildning.

Det tycks således finnas ett mönster där studenter som reagerar utifrån en personlig våldshistoria kan finnas i alla utbildningar. Reaktionen "feministisk propaganda" förefaller däremot uppstå i sådana utbildningar som använder genusteoretiska resonemang i undervisningen om våld mot kvinnor.

Båda dessa slags reaktioner fordrar en beredskap hos den enskilda läraren och i utbildningen i sin helhet. "Det gäller att inte väcka mer än vad man kan ta hand om inom gruppen", skriver en utbildning. Ett annat lärosäte påpekar att studenter med personliga erfarenheter av våld kan behöva "särskilda stödinsatser". Angående de genusteoretiskt provocerade studenterna beskriver en annan utbildning hur obligatorisk undervisning i större grupper kan förstöras av "protesterande förnekare". Detta kräver "stora resurser i form av kompetent handledning i små grupper".

3. Att männens situation uppfattas som potentiellt problematiskt får dock inte den citerade utbildningen att avstå från att undervisa om mäns våld mot kvinnor.

Organisation

Avslutningsvis följer några kommentarer kring vissa organisatoriska förutsättningar för undervisning om mäns våld mot kvinnor. De handlar dels om styrdokumentens betydelse, dels om huruvida undervisningens former säkerställer att studenterna kommer att möta frågorna under sin utbildningstid.

I två fall föreskriver examensordningen att studenterna ska ha förvärvat ”kunskaper om hur fysiskt och psykiskt våld påverkar kvinnor och män”. Säger enkätens resultat någonting om vilken roll denna skrivning spelar för den reella undervisningen kring mäns våld mot kvinnor? Å ena sidan ser vi att de två utbildningar som examensordningens krav gäller (juris kandidat, teologie kandidat) de facto undervisar i ämnet. På det viset kan man anta att examensordningens formulering har betydelse för undervisningen. Å andra sidan är det tydligt att denna undervisning bedrivs med olika grad av ambition och att den i något sammanhang direkt brister i systematik. Det är också så att utbildningar som *inte* styrs av krav i examensordningen bedriver undervisning i ämnet. Att ämnet är formaliserat i examensordningen tycks således varken vara tillräckligt eller nödvändigt för att en systematisk undervisning ska äga rum.

Vi ser att utbildningarna hänvisar till två slags styrdokument. Det handlar dels om lärosätets/institutionens/utbildningens övergripande dokument för exempelvis jämställdhet eller mångfald. Dels åberopar man kursplaner, studieanvisningar och litteraturlistor. Den första gruppen texter styr på ett mer allmänt sätt utbildningens ambitioner och ansatser, både som arbetsmiljö och i undervisningen. I vårt sammanhang är sådana undervisningsnära dokument som utbildningsplaner och kursplaner mer intressanta. Särskilt kursplaner är viktiga styrdokument, eftersom de på ett konkret sätt föreskriver vilka frågor som ska tas upp i undervisningen. Dessutom bör de innehålla information om närvarokrav och om examinationsformer, alltså organisationsfrågor som är betydelsefulla för att enskilda ämnen verkligen tas upp.

Vi kan konstatera att utbildningar som inkluderar ämnet våld mot kvinnor i kursplaner ofta har en generellt mer systematisk undervisning: teori, handledning, litteratur. Det finns också exempel på utbildningar som börjat utveckla sitt arbete kring våld mot kvinnor och där man valt att inleda denna process med att lyfta in ämnet i kursplaner. Nu återstår ”att förverkliga det som formulerats i våra styrdokument”, skriver en sjuksköterskeutbildning.

Men vi ser också att utbildningar som inte tar upp frågor om våld mot kvinnor i kursplaner undervisar i ämnet. Här uppstår således samma mönster som i fallet med examensordningen. Att ämnet förekommer i kursplaner är inte nödvändigt för att undervisning ska bedrivas, men där ämnet förekommer i kursplaner bedrivs undervisning.

En sista kommentar angående styrdokument handlar om vad man lägger in i deras formuleringar. Även om mer allmänna skrivningar – om jämställdhet, genus, mångfald, värdegrund – inte *påbjuder* att utbildningen ska behandla ämnet våld mot kvinnor finns naturligtvis ingenting som *hindrar* att man tolkar dem som en grund för arbetet. Också ur texter där mäns våld mot kvinnor

inte nämns explicit kan utbildningen alltså hämta argument för att undervisa i ämnet. Detta gäller styrdokument på alla nivåer. Lärarutbildningen vid Högskolan Dalarna ger ett exempel på detta sätt att resonera:

Utbildningsplanen för lärarutbildningen föreskriver att: 'Lärarutbildningen skall aktivt främja mäns och kvinnors lika rätt och möjligheter. Således skall det i samtliga kurser finnas ett tydligt genusperspektiv. Utbildningen skall därutöver behandla flickors och pojkars, kvinnors och mäns särskilda förutsättningar och villkor, såväl i skolan som i övriga samhället.' *Implicit i detta finns naturligtvis även en uppmaning att även beakta mäns våld mot kvinnor.* [Högskoleverkets kurs.]

Enkätsvaren visar att vissa utbildningar berör ämnet våld mot kvinnor både i moment som alla studenter genomgår och i valbara moment. Att studenterna erbjuds möjlighet att fördjupa sig i ämnen de är särskilt intresserade av är naturligtvis bra. Problem kan dock uppstå om utbildningen förlägger större delen av ämnet eller dess mer kvalificerade inslag (teori, litteratur) till dessa valbara kurser. Resultatet kan bli att utbildningen visserligen tillhandahåller undervisning av hög kvalitet, men att bara de redan intresserade studenterna kommer att ta del av den.

Frågor om mäns våld mot kvinnor behandlas vid olika tidpunkt i olika utbildningar: tidigt, sent, kontinuerligt. Alla dessa modeller har fördelar och nackdelar. Att ämnet introduceras tidigt kan innebära att studenterna bär med sig frågorna under resten av utbildningen. Om frågorna kommer sent i utbildningen har studenterna studievana och annan ämneskunskap i bagaget. Om ämnet behandlas som en "strimma" genom utbildningen kan det fungera som ett återkommande och naturligt inslag i undervisningen. Samtidigt finns risken att ämnet försvinner som ett specifikt problemområde.

Lärarutbildningen i Umeå får exemplifiera hur man kan arbeta med ämnets placering i utbildningen. Under den första terminen får studenterna en grund i form av genusteoretiska resonemang. Under de återstående terminerna återkommer ämnet våld mot kvinnor, i olika discipliner och på olika sätt. På det viset vill man säkerställa att alla studenter, i tillräcklig omfattning och med tillräckligt djup, har utbildats i ämnet.

Frågorna om obligatorisk närvaro, valbara moment och tidpunkt för undervisningen handlar om huruvida alla studenter ska ha mött ämnet våld mot kvinnor under sin utbildningstid. Ett besläktat problem utgörs av diskussionen om fördelar och problem med att integrera frågorna om våld mot kvinnor i andra ämnen. Fördelarna med att integrera är uppenbara: ämnet isoleras inte och marginaliseras inte, det behandlas när det är aktuellt, det kan belysas från flera håll, det får en utbildningsspecifik vinkel. Också svårigheterna framstår tydligt. Det är inte säkert att alla lärare har kompetens att väva in frågor om våld mot kvinnor i sin ordinarie undervisning. Men framför allt riskerar frågor om mäns våld mot kvinnor att "integreras bort" i andra ämnen. För studenternas del kan alltså en långtgående integrering betyda att de

går miste om möjligheten att tillägna sig kunskap om mäns våld mot kvinnor som ett specifikt problemområde. Detta är ett dilemma som flera utbildningar uppmärksammar och försöker lösa på olika sätt. Exempelvis arrangerar några läkarutbildningar särskilda temadagar kring frågor om våld mot kvinnor *och* tar upp ämnet kontinuerligt i samband med annan undervisning.

Möjligheter och förslag

I december 1993 antog FN:s generalförsamling en deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor. En central tanke i deklarationen är att våld mot kvinnor ska kopplas till föreställningen om mänskliga rättigheter. Man framhåller att våld mot kvinnor innebär en kränkning av kvinnors grundläggande frihet och rättighet till trygghet, integritet och värdighet. Våld mot kvinnor handlar således om mer än om kvinnors hälsa och säkerhet. Att inte bli kontrollerad, hotad, trakasserad, misshandlad, våldtagen, såld eller mördad är enligt FN en mänsklig rättighet – också för kvinnor.

Med FN:s deklaration i bakgrunden är det självklart positivt att många av de undersökta utbildningarna behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor. Vissa uttrycker också tydligt att de vill bli bättre på att undervisa om våld mot kvinnor. Även utbildningar som just nu inte tar upp ämnet framhåller att det är angeläget och att de gärna vill få undervisning till stånd.

Utbildningarnas möjligheter

Utifrån enkätsvaren har vi ringat in fem områden som är viktiga för att åstadkomma framgångsrik undervisning om mäns våld mot kvinnor. Om utbildningarna vill etablera eller förbättra sin undervisning i ämnet behöver de kunna hantera de problem som ryms inom dessa områden.

För att studenterna ska ha möjlighet att förvärva kunskap och förmåga till kritiskt tänkande måste de få arbeta med *aktuell och relevant teori och litteratur* under sin utbildningstid. Att undervisningen *anknyter till studenternas framtida yrke* är viktigt för en yrkesutbildning, särskilt när det gäller problem som ställer krav på mognad, ansvar och direkta färdigheter. Här blir utbildningens *samverkan med andra aktörer* – sjukvården, kvinnojourer, polis, akademiska institutioner – betydelsefull.

Också *lärarnas kompetens*, även som handledare, är avgörande för att undervisningen ska nå en bra standard. Dels handlar det om att lärarnas kunskap ska vara tillräcklig och adekvat. Informell kompetens (intresse, engagemang, erfarenhet) är bra, men måste förenas med formell kompetens i ämnet. Dels är det angeläget att tillräckligt många lärare är insatta i frågorna. För den utbildning vars undervisning står och faller med en enskild lärare är situationen sårbar. Att flera lärare har kompetens att undervisa är också ett sätt att markera att ämnet är viktigt, att det har plats och status i utbildningen.

Frågan om lärarnas fortbildning är alltså central. Här är en kommentar på sin plats. Att man uppfattar mäns våld mot kvinnor som ett specifikt problemområde betyder inte att frågorna inte kan bearbetas utifrån utbildningarnas egna förutsättningar. Lärarnas fortbildning både kan och bör utformas på olika sätt, beroende på utbildningarnas inriktningar. Utifrån enkätens svar

verkar det exempelvis rimligt att fortbildning för lärarutbildningar tar upp frågor om sexualiserat språk i skolan och barns utsatthet i familjer där pappa misshandlar mamma. Att fortbildning för lärare i social omsorgsutbildningar ägnas problemet våld mot äldre kvinnor är ett annat exempel. Med tanke på att vissa juridikstudenter så småningom kommer att döma i våldtäktsmål kan synen på mäns sexualitet vara ett tema för lärare på juridiska program.

Ämnet mäns våld mot kvinnor kan vara laddat. På det viset är det viktigt att utbildningen har en beredskap att möta *studenternas reaktioner*. Studenter kan ha personlig historia av våld, som förövare, offer eller åskådare. På vilka sätt kan då utbildningen härbärgera deras reaktioner? Hur kan exempelvis studenthälsan bistå? Vi har också sett att vissa studenter blir provocerade av ämnet i sig eller av genusteoretiska förklaringsmodeller. Antagligen är det så att ju mer etablerat ämnet är i utbildningen, desto mindre kommer studenterna att avfärda frågorna om våld mot kvinnor – inklusive teoretiska resonemang – som allmänt tyckande eller som propaganda.

Slutligen kan man nämna några andra *organisatoriska förutsättningar* för att skapa god undervisning kring frågor om mäns våld mot kvinnor. Genom att skriva in ämnet i kursplaner anger man litteratur, krav på närvaro och examination. Genom att förlägga undervisningen till obligatoriska moment bäddar man för att alla studenter kommer att möta frågorna om mäns våld mot kvinnor under sin utbildningstid. Genom att behandla frågorna som ett specifikt problemområde undviker man att de går förlorade i andra ämnen eller frågor.

Sammantaget kan man säga att det gäller att skapa förutsättningar för att *institutionalisera frågorna om mäns våld mot kvinnor* i utbildningen. För att nå resultat räcker det inte att åtgärda ett problem. Säkert är det nödvändigt att arbeta med flera områden samtidigt.

Högskoleverkets förslag till regeringen

Högskoleverkets förslag är ägnade att bidra till att undervisning om mäns våld mot kvinnor kan säkerställas i de elva undersökta utbildningarna.

Examensordningen

Examensordningen (högskoleförordningen SFS 1993:100, bilaga 2) är det styrmedel som står regeringen till buds för att påverka utbildningarnas innehåll. Det finns argument som talar *mot* att införa formuleringar om mäns våld mot kvinnor i examensordningens målskrivningar för dessa elva yrkesutbildningar. Kritiker kan hävda att goda föresatser mekaniskt staplas på varandra. Man kan befara en ökad detaljstyrning av lärosätenas arbete. En gemensam svårighet för flera utbildningar är att terminerna är korta, men ämnesstoffet stort. Redan nu tyngs dessa utbildningar av förväntningar på att behandla ämnen som de visserligen uppfattar som angelägna, men som konkurrerar om dyrbar undervisningstid. Det finns således en risk för att ett formaliserat krav på att

behandla ämnet våld mot kvinnor kan uppfattas som en pålaga mer än som ett stöd för undervisningen.

Det finns också argument *för* att införa skrivningar om våld mot kvinnor i examensordningen. Målen för akademiska utbildningar utformas i dialog med samtiden. Under de senaste decennierna har mäns våld mot kvinnor blivit alltmer uppmärksammat som ett samhällsproblem. Mäns våld hotar först och främst kvinnors hälsa, säkerhet och autonomi. Att barn tvingas in i detta våld riskerar deras rätt till omsorg och trygghet. Slutligen är sådana traditionella föreställningar om manlighet som möjliggör våld mot kvinnor ett problem också för män.

Att frågor om våld mot kvinnor får uppmärksamhet betyder att de blir mer aktuella för många yrkesgrupper. Studenterna i de undersökta utbildningarna kommer att möta och behöva kunna hantera fenomenet mäns våld mot kvinnor i sitt yrkesliv. Enkät svar uttrycker också att man uppfattar ämnet som ett viktigt inslag i utbildningen. Att frågor om mäns våld mot kvinnor är både aktuella och relevanta talar alltså för att de ges en explicit målformulering i examensordningen.

Enkätens resultat visar att de utbildningar som redan nu styrs av examensordningens formuleringar om våld i princip behandlar ämnet. Det finns alltså skäl att tro att examensordningens krav har en reell betydelse för undervisningen om våld mot kvinnor.

Som ett led i arbetet med Bologna processen har en projektgrupp inom Utbildningsdepartementet föreslagit att yrkesutbildningars målbeskrivningar ska kategoriseras i tre grupper: kunskaper och insikter, färdigheter och förmågor respektive värderingar och förhållningssätt. Högskoleverket har tidigare ställt sig i huvudsak positivt till detta förslag.⁴ I regeringsuppdraget framhålls att utbildningen ska ge studenterna kunskap om våld mot kvinnor, om dess orsaker, om hur man kan upptäcka problemen och hur man bemöter utsatta kvinnor på rätt sätt. Här ser vi hur regeringens formuleringar om målet för undervisningen om våld mot kvinnor väl låter sig förenas med de tre föreslagna kategorierna i Bologna processen. Förslaget till en tredelning av målbeskrivningar för yrkesexamina lämnar således en tydlig öppning för att införa en formulering om våld mot kvinnor i examensordningen.

- Högskoleverket föreslår att regeringen överväger att föra in krav på kunskap om mäns våld mot kvinnor i examensordningen. Detta gäller de utbildningar som leder till examen som barnmorska, läkare, lärare, psykolog, psykoterapeut, sjuksköterska, socionom, tandläkare samt social omsorgsutbildning. För utbildningar som leder till examen som juris kandidat och teologie kandidat finns redan krav på kunskap om våld.

4. Högskoleverkets yttrande om "Högre utbildning i utveckling – Bologna processen i svensk belysning. Ds 2004:2". Reg.nr 13-1174-04.

Examensordningen innehåller också målformuleringar för andra utbildningar där studenterna i sitt framtida yrkesliv kan komma att möta utsatta kvinnor.

- Högskoleverket föreslår att regeringen överväger huruvida kunskap om mäns våld mot kvinnor bör ingå i examensordningens fordringar för examen som röntgensjuksköterska, sjukgymnast, specialistsjuksköterska och specialpedagog.

Fortbildning

Lärarnas kunskap är avgörande för hur undervisningen om frågor om mäns våld mot kvinnor ska bedrivas. Enkätens resultat visar att det finns både intresse och behov av att höja lärarnas kompetens.

Rikskvinnocentrum är ett nationellt resurs- och kompetenscentrum med fokus på våld mot kvinnor. Sedan 1994 har man informerat och utbildat om våld mot kvinnor. Målgrupperna har varit yrkesutövare (socialsekreterare, poliser, läkare), lärare vid akademiska utbildningar och allmänheten. I detta sammanhang utgör således Rikskvinnocentrums kunskap om mäns våld mot kvinnor en resurs.

- Högskoleverket föreslår att regeringen ger Rikskvinnocentrum i uppdrag att se över behovet av fortbildning i frågor om mäns våld mot kvinnor för lärare i relevanta universitetsutbildningar.

Elva utbildningar – en genomgång

Under det följande sker en genomgång av de elva undersökta rubrikerna. Framställningen följer enkätens utformning.

Barnmorskeutbildningar

Utbildning till barnmorska ges vid tio lärosäten. Alla utbildningar har besvarat enkäten och samtliga uppger att de behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor.

Examensordningens mål för de blivande barnmorskorna innehåller inte någon formulering om mäns våld mot kvinnor. Närmast ligger den paragraf som säger att studenterna ska ha ”förvärvat kännedom om sådana förhållanden i samhället som påverkar kvinnors och mäns hälsa samt kunna initiera och delta i hälsobefrämjande och förebyggande arbete”. Angående styrdokument hänvisar en utbildning till lärosätets övergripande policydokument om arbetsmiljö, kränkande särbehandling och kvalitetsutveckling. De flesta utbildningar refererar dock till dokument på en mer studienära nivå (utbildningsplaner, kursplaner, studieanvisningar) där våld mot kvinnor är ett konkret tema i undervisningen.

Kvinnor utgör nära 100 procent av studenterna vid landets barnmorskeutbildningar. Också majoriteten av de lärare som undervisar i frågor om våld mot kvinnor är kvinnor: adjunkter, lektorer, timplärare och någon enstaka professor. Flera utbildningar uppger att man kan handleda studenter som vill skriva uppsats i ämnet. Bakgrunden är specifik kompetens i ämnet våld mot kvinnor, allmän genuskompetens, annan relevant kompetens (psykologi, sexologi) eller yrkeserfarenhet som barnmorska. Vid ett lärosäte kan intresserade studenter få extern handledning om det behövs. Några utbildningar svarar att de inte kan handleda uppsatsstudenter.

Samarbete med andra aktörer förekommer vid så gott som alla utbildningar: med andra akademiska institutioner, sjukvård, socialtjänst, polisen, brottsofferjour och kvinnojour. Några utbildningar har eller har haft kontakt med Rikskvinnocentrum.

Utbildningens innehåll

Undervisningen om mäns våld mot kvinnor spänner över ett stort fält. Misshandel, också under graviditet, och olika former av psykiskt och sexuellt våld är de ämnen som förekommer vid de flesta lärosäten. Frågor om våldtäkt, pornografi, prostitution, incest, könsstympning och trafficking tas också upp. Vid de flesta utbildningar behandlas också s.k. hedersrelaterat våld. ”I samband med kvinnors livsvillkor [...] diskuteras frågor om mäns våld mot kvinnor i

olika kulturella sammanhang, nationellt och internationellt”, skriver Lunds universitet.

Vad gäller teoribildning kring mäns våld mot kvinnor svarar en utbildning att man inte använder någon teori i undervisningen. Men de flesta utbildningar hänvisar till olika slags genusteorier eller genusperspektiv (normaliseringsprocessen, patriarkatsteori).

Undervisningen om våld mot kvinnor knyter an till barnmorskeyrket på olika sätt:

Det handlar för barnmorskestudenter främst om självkännedom och att våga se, samt att veta hur man kan hantera det när man upptäcker det, att odla ett kontaktnät. (Skövde)

Umeå universitet understryker att barnmorskestudenten ofta har en flerårig bakgrund som sjuksköterska och därmed kan bidra med personliga erfarenheter. Vid flera lärosäten får studenterna diskutera aktuell vetenskaplig litteratur och informationsmaterial i grupparbeten och seminarier. Också i ”den kliniska utbildningen pågår fortsatt diskussion i samband med möte av kvinnor i olika sammanhang t.ex. vid gynekologisk undersökning” (Lund). Högskolan Dalarna påpekar att frågor om våld är ”ett ämne som finns med vid samtal och undersökning av den gravida kvinnan”.

Utbildningens form

Allmänt tas frågor om mäns våld mot kvinnor upp både tidigt och sent under utbildningen. Ämnet behandlas både integrerat och separat. Kraven på studenternas närvaro varierar, men vanligen är vissa moment obligatoriska, andra icke-obligatoriska. Vid några utbildningar ingår uppgifter om våld mot kvinnor i skriftlig tentamen. Oftast redovisar dock studenterna sina kunskaper i gruppdiskussioner av olika slag.

En utbildning påpekar att utifrån undervisningens problembaserade lärande är varken former, teorier eller litteratur inom området givna. Men flera andra lärosäten anger titlar på läromedel och vetenskapliga arbeten, ofta med ett genusperspektiv, med direkt inriktning på våld mot kvinnor. Myndighetsrapporter och liknande material används också, liksom debattböcker och skönlitteratur.⁵

Fortbildning, svårigheter, goda exempel

”Man behöver alltid fortbildning för att hålla sig uppdaterad”, skriver Mälardalens högskola. Några utbildningar redovisar att lärarna har möjlighet att

5. Exempel: *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar* (2003), *Slagen dam - mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning* (2001), Mona Eliasson, *Mäns våld mot kvinnor. En kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll* (2000), Eva Lundgren, ”Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier” i: *Kvinnomisshandel. Jämföringsrapport nr 14* (1989), material från Rikskvinnocentrum, Socialstyrelsen, Nationellt råd för kvinnofrid, Folkhälsoinstitutet.

delta i kurser och konferenser. Högskolan i Borås framhåller också vikten av att lärarna inte tappar kontakt med den kliniska verksamheten: lärarna behöver ”tid att vara ute i mödrahälsovård och förlossningsvård”. Vid ett lärosäte säger man sig inte ha någon strategi vad gäller fortbildning, men planerar för en temadag om våld mot kvinnor.

De svårigheter som kan uppstå vid undervisning om våld mot kvinnor sägs dels vara av praktisk art. Flera lärosäten påpekar att utbildningen är komprimerad och att det kan vara svårt att få utrymme för ämnet:

Under denna tidsrymd [tre terminer] skall studenterna tillägna sig ett nytt ämne och en ny profession som leder till ytterligare en legitimation. (Lund)

Dels väcker frågor om våld mot kvinnor reaktioner:

Det kan ju vara så att kvinnor ofta framställs som goda medan män alltid får ses som de onda, vilket inte är bra för någons utveckling. (Umeå)

Våld mot kvinnor är rent allmänt ett svårt ämne, speciellt det fokus som vi har, det vill säga: kvinnovåld under graviditet och tidigt föräldraskap. (Mälardalens högskola)

Å andra sidan framhåller några lärosäten att frågor om våld mot kvinnor har en självklar hemvist just i barnmorskornas utbildning:

Mäns våld mot kvinnor har en given plats i barnmorskeutbildningen då barnmorskor träffar kvinnor under olika skeden i deras liv och under olika omständigheter. Barnmorskor kommer kvinnor nära och bör då bli uppmärksammade på att se och fråga om våld likväl som om annat i kvinnors liv. (Karolinska institutet)

Att frågorna möter stort intresse bland studenterna lyfts också fram av flera utbildningar.

Kommentar

Alla landets barnmorskeutbildningar undervisar i frågor om mäns våld mot kvinnor. Vid flera lärosäten arbetar man systematiskt med ämnet. Det introduceras under första terminen och återkommer sedan genom utbildningen, i såväl de teoretiska som kliniska delarna. Temat mäns våld mot kvinnor är formaliserat i kursplaner, det får en teoretisk belysning, det examineras och intresserade uppsatsstudenter kan få handledning. Men vi ser också att någon utbildning inte använder teori i undervisningen och att några lärosäten saknar handledarkompetens. I några utbildningar förekommer ingen särskild examination i ämnet. Flera utbildningar påpekar att man behöver fortbildning i frågor om våld mot kvinnor.

Sammantaget får vi en bild av att ämnet mäns våld mot kvinnor får uppmärksamhet och genomlysning i landets barnmorskeutbildningar - samtidigt som flera utbildningar vill förstärka ämnet ytterligare.

Utbildningar som leder till juris kandidatexamen

Utbildning som leder till juris kandidatexamen ges vid fem lärosäten. Alla utbildningar har besvarat enkäten och samtliga har svarat att de behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor i utbildningen.

Examensordningen för juris kandidatexamen rymmer en explicit målskrivning om våld mot kvinnor. Vid utbildningens slut ska studenten ”ha förvärvat kunskaper om hur fysiskt och psykiskt våld påverkar kvinnor och män”. Denna formulering föregås av en paragraf som slår fast att studenten ”ska ha förvärvat kännedom om sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar mäns och kvinnors livsbetingelser”. Samtliga juristutbildningar åberopar examensordningens mål som ofta också återkommer i programmets utbildningsplan. I några fall hänvisar man även till kursplaner.

Av studenterna vid landets juristutbildningar är 61 procent kvinnor, 39 procent män. Både kvinnliga och manliga lärare, från professorer till timplärare, undervisar i frågor om mäns våld mot kvinnor. Alla lärosäten uppger att de har möjlighet att handleda studenter som vill skriva uppsats i ämnen som berör våld mot kvinnor. Utbildningarna hänvisar till specifik kompetens i ämnet våld mot kvinnor, allmän genuskompetens, annan relevant kompetens (straffrättslig, diskrimineringsrättslig) eller yrkeserfarenhet.

Förutom samarbete sinsemellan och med andra akademiska institutioner har landets juristutbildningar framför allt kontakter med brottsofferjourer och kvinnojourer. Lund har dessutom kontakt med Riksåklagaren. I Uppsala finns också en nyetablerad samverkan med Rikskvinnocentrum. Vid juridiska institutionen i Umeå bedrivs det tvärvetenskapliga forskningsprojektet ”Brottsoffer i rättsväsendet” tillsammans med Brottsoffermyndigheten. Detta har bland annat resulterat i en fördjupningskurs för institutionens studenter.

Utbildningens innehåll

Landets juristutbildningar undervisar om olika former av våld mot kvinnor, från sexuella trakasserier till misshandel och mord. Umeå arbetar utifrån en vid tolkning av begreppet (”både på strukturell och individuell nivå”) som inkluderar ”såväl prostitution, pornografi, människohandel och könsstympning som fysiskt, psykiskt och sexuellt våld (inklusive sexuella trakasserier)”.

Under sin utbildningstid får landets juridikstudenter möjlighet att diskutera s.k. hedersrelaterat våld. Ett exempel från Uppsala:

Inom kursen ’Likabehandling och diskriminering’ behandlas frågan om hedersrelaterat våld i svensk kontext under ett seminarium. Vid seminariet diskuteras bland annat svenska domar där fäder misshandlat och dödat sina döttrar eller fruar och där det också finns inslag av ’heder’.

I sättet att arbeta med teoribildningar kring mäns våld mot kvinnor skiljer sig de olika utbildningarna åt. Från Uppsala presenteras en bred fond, där såväl genusteorier som ”intersektionalitetsteorier med fokus på etnicitet och ras” ingår. Andra lärosäten tonar ned det teoretiska inslaget:

Inom undervisningen används inga teoribildningar. Däremot behandlas inom fördjupningskurserna strukturella och psykologiska förklaringar till mäns våld mot kvinnor. (Lund)

Stockholms universitet skriver:

Vi visar genom en historisk överblick hur synen på sexuellt våld har förändrats med tiden. Några andra teoribildningar blir inte aktuella i en juridisk utbildning.

En tredje väg väljer de lärosäten som tvärtom tydligt förankrar sin undervisning i specifik teori. I Umeå dominerar genusrättsliga teorier:

Med detta avses att juridiken och våldet analyseras utifrån teorier och förhållningssätt som ser mäns våld mot kvinnor som ett strukturellt könsmaktsproblem och kön som något socialt och kulturellt konstruerat.

Citatet från Umeå leder över till frågan hur de juridiska utbildningarna anknyter sin undervisning kring kvinnovåld till studenternas kommande yrke. Här kan vi ana en linje mellan utbildningens genusförankrade undervisning och dess ambition att påverka både det könsrelaterade våldet och samhällets relationer mellan kvinnor och män:

Vår förhoppning är att juridikens och juristernas bidrag till att motverka och förebygga det könsrelaterade våldet ska bli bättre. Framför allt hoppas vi att framtidens jurister inte i samma utsträckning som för närvarande ska reproducera de föreställningar om manlig överordning och kvinnlig underordning som motverkar ökad jämställdhet mellan kvinnor och män. För att uppnå detta förekommer ett flertal diskussioner under utbildningen om hur den rättsliga hanteringen och rättsväsendets bemötande av de våldsutsatta kvinnorna kan förändras och förbättras. (Umeå)

Detta emancipatoriska ideal kan jämföras med svaren från Lund och Stockholm. Vi har sett att dessa lärosäten förefaller vara mer restriktiva med att anknyta undervisningen om våld mot kvinnor till teoribildningar i ämnet. Angående undervisningens koppling till studenternas framtida yrke förefaller man betona juridisk metod och kompetens i stramare mening. Lund skriver:

Lärarnas uppgift inom juristutbildningen är att ge blivande jurister kunskaper och färdigheter som de kan behöva inom de olika juristroller som kan bli aktuella för dem efter avlagd examen.⁶

6. Denna bild är dock inte entydig. I studieplanens allmänna målsättningar heter det att juristutbildningen i Lund "främjar studenternas personliga utveckling, ger förståelse för den framtida juristrollen [...] ger insikter i yrkesetiska problem, uppmärksammar rättsliga genusaspekter". Dessa formuleringar pekar mot en vidare förståelse av juristens yrkesroll än vad som framkommer av enkätsvaret.

Utbildningens form

Frågor om mäns våld återkommer flera gånger under utbildningens gång. Studenternas deltagande är helt eller delvis obligatoriskt. Ämnet behandlas oftast integrerat, ibland dessutom separat. Vad gäller examination förefaller studenterna tenteras regelmässigt eller i alla fall med viss regelbundenhet om våld mot kvinnor: som gruppredovisningar, PM eller skrivningsfrågor.

Alla lärosäten uppger att man använder litteratur om våld mot kvinnor i undervisningen. En utbildning påpekar att ämnet förekommer utspritt i kurslitteraturen och anger därför inte specifika titlar. Från andra lärosäten hänvisar man till förarbeten, rättsfall, myndighetsrapporter, läromedel och vetenskapligt material. Också här framträder Umeå universitet med tydlig genusprofil, inte bara i val av vetenskaplig litteratur utan också av samhälls- och debattböcker.⁷

Fortbildning, svårigheter, goda exempel

Under läsåret 1998/99 genomfördes särskilda utbildningssatsningar inom området genus och juridik i Göteborg och Umeå. Idag sker den fortsatta kompetensutvecklingen i form av forskarseminarier. I Stockholm fungerar kursen "Gender and Law" som internutbildningskurs. Om kursen faller väl ut kommer den fortsättningsvis att ingå i juristutbildningen. Uppsala redovisar en utbildningsdag i genusfrågor. Samtidigt konstaterar man att formerna för fortbildning i dessa frågor inte är självklara, eftersom personalens bakgrund och kunskaper skiljer sig åt.

De svårigheter som förknippas med undervisning om våld mot kvinnor är av olika slag. De kan vara praktiska, som att man har svårt att finna lämplig litteratur. Ett annat problem möter i studenternas tidigare upplevelser, som kan bli svåra att hantera i undervisningen:

Det största bekymret är att undervisande lärare möter studenter som varit utsatta – antingen själva eller någon nära anhörig till dem – för våld eller övergrepp från män. Bekymret är störst på den obligatoriska grundkursen. Den egna utsattheten och de trauma studenten bär på medför att det kan vara svårt att delta i undervisningen (Lund).

Teoretiska resonemang kring våld mot kvinnor kan leda till reaktioner hos både lärare och studenter:

Det kan vara svårt att förmå såväl vissa lärare som studenter att ha ett samhällsligt perspektiv och en vilja/förmåga att inse de strukturella ramarna och att anamma de gängse teoretiska förklaringsmodeller som finns för att öka

7. Exempel: *Våldsutsatta kvinnor - samhällets ansvar* (2003), Mona Eliasson, *Mäns våld mot kvinnor: En kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll* (2000), Hanna Olsson, *Catrine och rättvisan* (1990), Per Lindeberg, *Döden är en man. Historien om obducenten och allmänläkaren* (1999), Katarina Wennstam, *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt* (2004), material från Brottsoffermyndigheten, Nationellt råd för kvinnofrid.

förståelsen för dessa frågor. Det kan beror på såväl ointresse som okunnighet.
(Göteborg)

Vid Stockholms universitet uppfattar man intresset bland juridikstudenterna som stort och ser inga särskilda svårigheter. Som exempel på framgångsrikt arbete lyfter Umeå fram hur man integrerar frågor om våld mot kvinnor med såväl olika juridiska ämnen som med ”olika teoretiska möjligheter att betrakta juridiken”. Man poängterar också vikten av att flera, inte bara en, lärare har kompetens i ämnet och av att behandla frågorna återkommande under utbildningen. Lund framhåller att ”fakulteten kan erbjuda förhållandevis stort utbud av fördjupningskurser som tar upp mäns våld mot kvinnor”. Slutligen redovisar Uppsala konstruktiva seminariediskussioner om våldtäktsproblematik (det s.k Tumbamålet) och om frågor om barn och misshandlande fäder.

Kommentar

Examensordningen säger att utbildning ska ge de blivande juristerna kunskap om våld. I den utvärdering av landets juristutbildningar som genomfördes år 2000 underströk bedömargruppen vikten av att frågor om våld fördes in eller säkerställdes i utbildningen.⁸

Av enkätsvaren att döma har situationen förbättrats under dessa fyra år. På flera sätt förefaller frågor om mäns våld mot kvinnor behandlas relativt systematiskt i landets utbildningar. Termen ”mäns våld mot kvinnor” tycks få en vid definition och många former diskuteras. Professorer och lektorer undervisar, det finns handledning att tillgå för de studenter som önskar och examination sker. Vid tre lärosäten ges en särskild kurs i ”Genus och juridik” (en fjärde är på gång). Samtidigt ser vi att frågor om mäns våld mot kvinnor delvis behandlas inom valbara kurser. Detta kan innebära att det blir vissa, inte alla, studenter som får fördjupad insikt i ämnet.

Ett annat problem rör teoribildningarnas roll i undervisningen kring våld mot kvinnor. Här kan man lyfta fram skillnader mellan lärosätena. För det första har vi sett hur utbildningarna väljer att bearbeta frågorna kring våld mot kvinnor med kraftig eller med svagare teoretisk ansats. Denna skillnad förefaller höra samman med uppfattningen om teoribildningars funktion i den juridiska utbildningen överhuvudtaget. Men man kan också fråga sig om det är just i ämnet mäns våld mot kvinnor som den teoretiska förankringen tillåts vara bräcklig?

För det andra tycks det finnas en linje mellan den teoretiska förankringen och synen på studenternas framtid som jurister. Där Lund och Stockholm håller en låg teoretisk profil och framhäver det formellt professionella i undervisningen förenar Umeå och Göteborg en genusteoretisk orientering med en emancipatorisk syn på studenternas kommande identitet som jurist.

8. *Rätt juristutbildning? Utvärdering av juristutbildningar. Högskoleverkets rapportserie 2000:1 R.*

Läkarutbildningar

Utbildning till läkare ges vid sex lärosäten. Samtliga utbildningar har besvarat enkäten och alla redovisar att de behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor i utbildningen.

Examensförordningen framhåller att den blivande läkaren ska ha ”förvärvat kännedom om förhållanden i samhället som påverkar kvinnors och mäns hälsa för att som läkare kunna arbeta förebyggande”. Också de styrdokument som anförs i enkätsvaren rör övergripande teman som genus, jämställdhet, sexuella trakasserier eller professionell utveckling, generellt i undervisningen eller på arbetsplatsen. Flera lärosäten planerar dock att föra in formuleringar om våld i sina styrdokument. Umeå universitet arbetar med en plan för hur frågor om våld mot kvinnor ska behandlas genom hela utbildningen. Karolinska institutet förbereder ”ett core curriculum för läkarutbildningen avseende kön/genus/jämställdhet” där en policy för undervisning om våld kommer att ingå.

Vid landets läkarutbildningar är 58 procent av studenterna kvinnor, 42 procent män. De lärare som undervisar i våld mot kvinnor, både kvinnor och män, är framför allt lektorer och professorer. Alla utbildningar uppger att de kan erbjuda uppsatshandledning: utifrån specifik kompetens i ämnet våld mot kvinnor, allmän genuskompetens, annan relevant kompetens (rättsmedicin, socialmedicin) eller yrkeserfarenhet. Vid några lärosäten kan studenter få extern handledning (i Uppsala från Rikskvinnocentrum).

Samarbete med övriga aktörer inom fältet förekommer på olika sätt. Andra akademiska institutioner är en samarbetspartner, sjukvården (BUP, f.d. patienter) och kvinnojourer är andra. Kontakter förekommer också med polis, åklagare och Rättsmedicinalverket.

Utbildningens innehåll

De former av våld mot kvinnor som tas upp vid landets läkarutbildningar är framför allt misshandel, psykiskt våld och sexuellt våld. Hot, sexuella trakasserier, våldtäkt, våld mot gravida, våld på arbetsplatsen och mord nämns också särskilt. I Göteborg har några studenter valt prostitution, inklusive trafficking, som tema för fältarbete. Även frågor om s.k. hedersrelaterat våld finner plats i utbildningen, exempelvis i ämnen som internationell hälsa eller när man diskuterar unga kvinnors kontakt med sjukvården:

Det kan vara frågan om att göra en bedömning av eventuell hotbild, att samtala med familjen, att hjälpa flickan på det sätt som går. (Karolinska institutet)

Vad gäller teoretisk förankring anger några lärosäten att man inte bygger på någon specifik teoretisk grund (”teoribildningar behandlas inte explicit men undervisningen stödjer sig på vetenskapliga arbeten inom området”). Vid andra dominerar en genusteoretisk förståelse av våld mot kvinnor (normaliseringsprocessen, maskulinitetsteorier, ”kön och makt”).

Alla utbildningar anknyter undervisningen till studenternas kommande yrkesverksamhet. Studenterna får träna sig i att identifiera våld mot kvinnor

(”Under traumaföreläsningarna inom öron-näsa-hals anmodas studenterna att vid skador med märklig anamnes gå tillbaka och kontrollera om tidigare traumata är journalförda”). Kommunikation och bemötande är en annan viktig del (”våga fråga”). Studenterna ska kunna använda rätt teknik (”Dokumentation och spårsäkring – med demonstration av s.k. rape kit”) och känna till juridiska frågor (anmälningsplikt, rättsintyg). Det handlar alltså dels om att nå konkreta kunskaper och färdigheter, dels om att bearbeta självbild och egna värderingar.

Utbildningens form

Vid Umeå universitet löper frågor om mäns våld mot kvinnor som ett tema genom hela utbildningen. Grunden läggs med genusteori under den första terminen. På så vis blir studenterna redan tidigt ”bekanta med dessa genusbegrepp och kan ta till sig undervisning om kvinnomisshandel under de kliniska kurserna”. Vid andra lärosäten behandlas ämnet framför allt under utbildningens senare del, även om det kan förberedas tidigare. Oftast integreras frågorna om mäns våld mot kvinnor i andra moment. Flera utbildningar arrangerar dessutom särskilda temadagar/undervisningstillfällen kring våld mot kvinnor.

Studenternas deltagande i undervisningen är både obligatoriskt och icke-obligatoriskt. Vid något lärosäte innehåller examinationen i samhällsmedicin och rättsmedicin frågor om våld mot kvinnor; en annan utbildning tenderar ämnet ”med viss regelbundenhet”. Vid övriga lärosäten sker ingen specifik examination, en utbildning har inte besvarat frågan.

Å ena sidan redogör flera lärosäten för litteraturlistor där ämnet våld mot kvinnor ingår: läromedel, genusvetenskapliga texter, annan vetenskaplig litteratur, propositionen *Kvinnofrid*, myndighetsrapporter och skönlitteratur.⁹ Å andra sidan rapporterar något lärosäte att man inte använder någon litteratur i ämnet; ett annat skriver ”ingen obligatorisk” som svar.

Fortbildning, svårigheter och goda exempel

Några lärosäten erbjuder eller planerar att erbjuda lärarna fortbildning i ämnet våld mot kvinnor. Andra utbildningar konstaterar att fortbildning behövs. Det finns en risk att lärare utan kompetens i ämnet våld mot kvinnor ”ibland reproducerar myter om våld vilka vederlagts i nyare forskning”, skriver ett lärosäte. Om ämnet, enligt studenternas önskan, ska tas upp tidigare i utbildningen kommer fler lärare att behöva utbilda sig, påpekar en annan utbildning.

Angående goda exempel framhåller några lärosäten att temadagar kring våld mot kvinnor varit framgångsrika. Exempelvis har man i Göteborg värderingsövningar med de manliga studenterna för sig, de kvinnliga för sig.

9. Exempel: *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar* (2003), Eva Lundgren, ”Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier” i: *Kvinnomisshandel. Jämföringsrapport nr 14* (1989), Anna Kali, *Det kan inte vara sant* (1993), material från Rikskvinnocentrum.

Särskilt männen är nöjda med att övningarna äger rum i enkönade grupper. Linköping redogör för bra samtal mellan studenter och f.d. patienter. Lund erbjuder föreläsningar om hur man förlöser kvinnor som varit utsatta för könsstumpning. Uppsala redovisar en praktisk lösning för att undervisa i ett svårt ämne:

Att vara utsatt för misshandel och våldtäkt innebär ett multitrauma där tilliten till andra människor ofta är svårt skadad. Detta gör våldsutsatta kvinnor till en mindre lämplig patientgrupp att använda i undervisningssammanhang. För att ändå ge praktisk övning har proffspatienter med skademarkeringar – kvinnliga läkarstudenter – använts.

Vad gäller svårigheter i undervisningen påpekar ett lärosäte att läkarutbildningen innefattar många ämnen/institutioner, vilket kan försvåra samordning och systematik. När nya ämnen introduceras måste dessutom gamla makas på sig, vilket kan väcka motstånd. Men de största svårigheterna med att undervisa om mäns våld mot kvinnor förefaller handla om uppfattningar och attityder. Uppsala universitet skriver:

Undervisningen brukar möta stort gensvar hos studenterna. Då våld mot kvinnor är vanligt förekommande inom alla samhällsgrupper betyder det dock att både offer och förövare kan finnas bland studenterna. Det kan skapa hinder och motstånd mot att ta till sig kunskap om våld mot kvinnor.

Ett annat lärosäte skildrar hur ”de manliga studenterna kan ta illa vid sig”:

De kan uppleva att de blir kategoriserade som våldverkare, att det är männen som utgör problemet trots att den överväldigande majoriteten män varken mördar, misshandlar eller våldtar.

Från Göteborgs universitet konstaterar man att ”undervisningen väcker känslor som sorg och vrede bland studenterna. Det är svårt att tackla kvinnlig underordning för välutbildade kvinnliga studenter”. Också Linköpings universitet ger exempel på samma problem:

Att se våldet som utslag av allmänt kvinnoförtryck är för de flesta svårt att acceptera.

Linköping påpekar också att den frivilliga undervisningsformen framför allt lockar ”de redan medvetna”, medan den obligatoriska undervisningen i stor grupp ”kan bli förstörd av protesterande ’förnekare’”. Umeå universitet sammanfattar:

Männen går i försvar. Kvinnorna vill inte se.

Kommentar

Sammantaget ser vi att landets läkarstudenter får undervisning i frågor om våld mot kvinnor under sin utbildningstid. Mäns våld mot kvinnor beskrivs som en stor del av den akuta sjukligheten, som en fråga om kvinnohälsa, som

ett folkhälsoproblem. Det faktum att lärarkompetensen hämtas från den egna utbildningen (eller regelmässigt från Rikskvinnocentrum), att handledarressurser finns, att flera lärosäten arrangerar särskilda temadagar kan ses som tecken på att ämnet har en relativt etablerad plats i utbildningen. Anknypningen till studenternas framtida yrkesliv är påtaglig. Samtidigt understryker några lärosäten att det fortfarande finns behov av mer och mer samordnad undervisning i ämnet. Samhällets och medias intresse har lett till att utbildning och sjukvård uppmärksammar våld mot kvinnor, påpekar Linköpings universitet:

Emellertid råder [fortfarande] en tafatthet och allmän osäkerhet om när, var och hur man ska misstänka våld mot kvinnor och framför allt hur man sedan skall kunna hjälpa dem som drabbats.

Frågorna om mäns våld mot kvinnor förefaller också behandlas på olika sätt under utbildningens gång. Linköping beskriver hur den obligatoriska temadagen tar upp ämnet ur flera perspektiv. Man kan tänka sig att sådana sammanhang dels öppnar för resonemang kring våldets förekomst, orsaker, dynamik och konsekvenser. Dels ger den möjlighet att arbeta med studenternas förståelse och känslor. Traumaundervisning och rättsmedicin däremot ”koncentrerar sig mer på de fysiska skadornas utveckling och karaktäristika än på bakomliggande orsaker och prevention”.

Målen för undervisningen om våld mot kvinnor verkar således variera. Vid vissa tillfällen tycks den begränsas till att upptäcka och behandla skador. I andra sammanhang, exempelvis i samhällsmedicin, ingår också frågor om våldets orsak och konsekvenser i undervisningen. Här kan vi dock konstatera att även om situationerna är olika så är ämnet våld mot kvinnor detsamma. Och i kunskap om våld mot kvinnor ingår tänkande kring förekomst, orsak, dynamik och konsekvenser. Oavsett sammanhang är det således angeläget att de blivande läkarna får ta del av ämnesområdets teoretiska diskussion kring dessa frågor. Hit hör naturligtvis också att läsa och bedöma litteratur i ämnet.

Lärarytbildningar

Utbildning till lärare ges vid 26 lärosäten/utbildningsanordnare. Samtliga har besvarat enkäten (Linköpings universitet har skickat två svar, från Campus Linköping och Campus Norrköping). 17 svar uppger att frågor om mäns våld mot kvinnor behandlas i utbildningen; tio svar att så inte sker. Flera av de 17 utbildningarna kommenterar sitt ja-svar med formuleringar som ”mycket lite”, ”osäkert”, inte ”i någon större utsträckning”, ”i viss mån”, ”inte specifikt” eller ”i begränsad omfattning”.

Examensordningens mål för lärare innehåller inte några skrivningar om mäns våld mot kvinnor. Närmast ligger kravet att den blivande läraren ska ”inse betydelsen av könsskillnader i undervisningssituationen och vid presentation av ämnesstoffet”. Några utbildningar svarar på frågan om styrdokument

genom att hänvisa till lärosätets eller utbildningens övergripande dokument med formuleringar om demokrati, skolans värdegrund, jämställdhet och genus eller elevers uppväxtvillkor. Andra utbildningar ger mer undervisningsnära exempel. Mest konkreta är Högskolan i Skövde, Högskolan i Trollhättan/Uddevalla och Växjö universitet, där formuleringar om "barn som far illa", "våld i nära relationer" och "Kön, makt och våld" möter i kursplan och läsanvisning. Örebro universitet definierar "jämställdhet" som "frihet från könsrelaterat våld" och finner på så vis ämnet våld mot kvinnor representerat i kursplanernas formuleringar om jämställdhet. Några lärosäten anger att frågor om våld mot kvinnor inte berörs i utbildningens styrdokument och några har inte besvarat frågan.

Studenterna vid dessa utbildningar är till 76 procent kvinnor, 24 procent män. Både kvinnor och män undervisar i ämnet; främst lektorer, adjunkter, några professorer och enstaka timlärare. Vissa utbildningar uppger att de kan handleda uppsatsstudenter. Denna beredskap består någon gång i specifik kompetens om våld mot kvinnor, men oftare i allmän genuskompetens, annan relevant kompetens (socialpedagog, psykolog) eller i "intresse och engagemang". Flera utbildningar anger att de inte kan handleda eller har inte besvarat frågan.

Vad gäller samverkan redogör några lärosäten för kontakter med andra akademiska institutioner. Andra har samarbete med kommunen (socialtjänsten), sjukvården eller kvinnojouren. Några utbildningar skriver att de planerar att ta kontakt eller skulle kunna ta kontakt med andra aktörer. Flera har inte besvarat frågan eller svarat att inget samarbete förekommer.

Utbildningens innehåll

I den lärarutbildning som sjösattes hösten 2001 ingår en gemensam del för alla studenter, det allmänna utbildningsområdet. Frågor om våld mot kvinnor kan således antingen hamna här eller i studenternas senare ämnesstudier och specialisering.

Flera utbildningar uppger att de behandlar ämnet våld mot kvinnor inom det allmänna utbildningsområdet. Högskolan i Trollhättan/Uddevalla redovisar att man tar upp frågor om "fysisk misshandel, psykisk misshandel/isolering, sexuella trakasserier, hot, makt-underordning". Studenterna i Växjö kan ta del av en föreläsning om våld mot kvinnor. Vid Högskolan Dalarna får studenterna diskutera ungdomars attityd till våldtäkt. Några lärosäten tar upp ämnet i kurser om jämställdhet, genus, mångfald och värdegrund. Mitt-högskolan relaterar det abstrakta begreppet värdegrund till våld i ungdomars vardag:

I kurser som behandlar värdegrundsfrågor ingår uppgifter om könsrelaterat våld, synen på kvinna och man i dagens ungdomskultur, vad som finns och hur det presenteras på Internet med mera.

En annan vinkel på ämnet våld mot kvinnor möter hos de utbildningar som sätter sökljus på barns situation i familjen. Ämnet mäns våld mot kvinnor tas upp ”ur ett elevperspektiv”, skriver Högskolan i Halmstad. ”Hur påverkas barnet av att bevittna våld i hemmet/inom familjen?”.

Också i ämnesstudierna/specialstudierna förekommer undervisning i ämnet. En polis föreläser för studenterna vid Högskolan i Skövde om våld och övergrepp i familjen. Vid de olika inriktningarna i Örebro behandlas fenomenet sexuella trakasserier, både fysisk (”ovälkommen beröring”) och verbal (”ungdomars språkbruk”). Här introduceras också statsvetaren Maud Eduards tänkande kring demokrati och medborgarskap, som rymmer resonemang kring våld mot kvinnor. Högskolan i Kalmar, slutligen, ger exempel från utbildningens bildinriktning:

Inom Bildinriktningen diskuteras främst sexuella trakasserier när man behandlar reklam. Man studerar det dolda kvinnoförtrycket som bilden förmedlar.

Några lärosäten anger att man diskuterar s.k. hedersrelaterat våld i inriktningar mot språk, bild, kultur eller religion. ”I kursen [i religionshistoria] ges både nationella och internationella exempel”, skriver Karlstads universitet.

Enkätens fråga om vilka teoribildningar som används i undervisningen har besvarats sparsamt. Flera utbildningar skulle antagligen instämma i denna förklaring: ”Eftersom ämnet inte är explicit går det inte heller att generellt säga något om vilka teorier som är företrädda”. Vid de lärosäten som besvarat frågan är dock olika slags sociala teoribildningar (”det sociala arvet”, ”arbetsmarknad, olika livsvillkor och familjen i ett helhetsperspektiv”) och genus-teoretiska resonemang vanligast.

Malmö högskola ringar in flera lärosätens hållning i frågan hur man förbinder undervisningen om våld mot kvinnor med studenternas kommande yrkesverksamhet:

Sammanfattningsvis kan sägas att de områden som fokuseras utifrån yrkesrollen är barns sociala uppväxtmiljö och livsvillkor, deras hemsituation och kontakten med föräldrar. Tonåringar och ungdomskultur, sex- och samlevnadsfrågor, men också könsord och sexuella trakasserier. Sekretessfrågor och ansvarsfrågor.

Flera utbildningar påpekar att ämnets anknytning till den kommande yrkesrollen just handlar om det utsatta barnet och skolans skyldigheter (anmälningsplikt, sekretess):

Läro-utbildningen riktar sig inte till den kategori som kommer att möta dessa kvinnor i första hand men eftersom barnen ofta hamnar i kläm och i trängda situationer är det viktigt att läraren och skolan är medvetna om, beredda på och vaksam på tendenser och reaktioner hos barn som far illa. (Mitthögskolan)

Vid Högskolan i Kalmar ingår frågor om ”framtiden för dessa barn och de beteenden de tar med sig som vuxna” i ett ”övningspaket” där man resonerar kring yrkesetiska ställningstaganden.

Utbildningens form

Frågor om våld mot kvinnor behandlas oftast både tidigt och sent i utbildningen. Studenternas närvaro är både obligatorisk och icke-obligatorisk. Undervisningen är så gott som alltid integrerad i andra ämnen eller frågor. Några exempel:

Frågan behandlas som en integrerad del inom problemområdet 'barn som far illa' tillsammans med frågor som rör misshandel, föräldrar med alkoholproblem och sexuella övergrepp m.m.

Frågorna hanteras integrerat i andra moment och kurser [...] som konflikthantering, mobbing, krishantering.

Strävan efter att integrera ämnet syns också i svaren på enkätens fråga om litteratur. Visserligen förekommer litteratur och myndighetsrapporter med direkt inriktning på våld mot kvinnor.¹⁰ Men överlag pekar litteraturvalet – allmänt om genus, ungdomskultur, problem i familjen – mot en tendens att integrera ämnet.

Vid något lärosäte examineras studenterna i ämnet. I de andra utbildningarna kan studenterna välja mäns våld mot kvinnor som tema för fördjupningsuppgifter/redovisningsuppgifter av olika slag. Några utbildningar har inte besvarat frågan.

Fortbildning, svårigheter och goda exempel

Några utbildningar konstaterar att fortbildning i frågor om mäns våld mot kvinnor inte har efterfrågats. Andra har inte besvarat frågan.

Få exempel på framgångsrikt arbete kring frågor om våld mot kvinnor kommer fram i enkäten. Men från Skövde och Trollhättan/Uddevalla skriver man att samarbetet med polisen är uppskattat av studenterna:

De förstår att detta område kan komma att bli en reell del av deras kommande yrkesvardag.

De problem som tas upp rör framför allt undervisningens praktiska förutsättningar. Flera lärosäten understryker att det är trångt på utbildningen och att många angelägna frågor ska få plats. Man uttrycker farhågor att ämnena blir alltför översiktligt och ytligt behandlade. Om inte kunskapen blir tillräckligt

10. Exempel: Stina Jeffner, ”Liksom våldtäkt, typ”. *Om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt* (1998), Margareta Hydén, ”Mäns ansvar och kvinnors motstånd. Fem teser om mäns våld mot kvinnor i nära relationer” i: *Socionomen* (1987) 1999:6, material från Socialstyrelsen.

djup kommer inte heller studenternas förmåga att se och att agera blir tillräcklig.

Studenternas inställning till ämnet kan också vara en svårighet. Idrotts-högskolan påpekar att problemen med att diskutera våld märks särskilt ”då maktrelationer mellan kvinnor och mäns förs upp” och när ”jämsällldhet diskuteras i relation till andra kulturer”. Liknande erfarenheter redovisar den samhällsvetenskapliga inriktningen i Örebro:

Det finns ett stort motstånd bland studenterna mot att diskutera detta. Det provocerar både manliga och kvinnliga studenter och upplevs av en del som ’feministisk’ propaganda/dravel som man inte anser sig behöva. Den stora svårigheten är att tala om män som grupp. [...] Det finns också fortfarande föreställningar om att mäns våld mot kvinnor är något privat som inte ska diskuteras i det offentliga rummet.

Kommentar

Att majoriteten av landets lärarutbildningar behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor betyder inte att ämnet är etablerat. Vid flera lärosäten tycks frågorna ”belysas” och ”uppmärksammas” mer än behandlas planmässigt. Att frågorna inte alltid bearbetas systematiskt kan också vara förklaringen till att flera lärosäten valt att inte svara på vissa frågor (om studenternas obligatoriska närvaro, litteratur, examination). I vilken utsträckning studenten kommer i kontakt med ämnet under sin studietid kan också handla om vilka kurser eller inriktning som hon/han väljer.

Ambitionen att integrera frågor om våld mot kvinnor med andra ämnen och moment är stark i landets lärarutbildningar (”del av arbetet med värdegrundsfrågorna”, ”del av jämsällldhetsfrågorna”). Sådana arbetsformer kan fungera bra: ämnet sätts i konkreta sammanhang och blir belyst från olika håll. Men denna strävan att integrera kan också innebära problem. Mäns våld mot kvinnor riskerar helt enkelt att ”integreras bort” i frågor om etik, värdegrund, sociala problem eller konfliktlösning. En utbildning exemplifierar:

Svårigheter att ha en ’strimma’ av frågorna i olika kurser. Risken är att området inte får en helhetsbelysning utan att schablonbilder skapas och att dessa inte problematiseras.

Lärosätena förefaller vara överens om att det är ont om plats för nya ämnen i utbildningen. Huruvida detta skulle kunna förklara varför vissa utbildningar *inte* tar upp frågor om våld mot kvinnor går inte att utläsa av enkätsvaren. Däremot kan man spekulera i om saken delvis kan handla om definitioner. Kanske behandlar också dessa utbildningar frågor om exempelvis könsord och andra könsrelaterade trakasserier i skolan, men definierar inte detta som ”våld mot kvinnor”. Om det förhåller sig på det viset skulle dessa utbildningar ha mycket att vinna på att lyfta in teori och litteratur kring våld mot kvinnor i diskussionerna kring situationen i klassrummet.

Avslutningsvis några kommentarer från ett lärosäte som inte behandlar ämnet våld mot kvinnor. En orsak till att frågorna inte tas upp är att vid ”en liten specialiserad högskola [...] finns det inte alltid kompetens inom huset att tillgå”. Lösningen kan heta samverkan:

Ett samarbete med andra skolor med motsvarande förutsättningar kan därför vara ett gott alternativ.

Ytterligare ett problem skulle kunna vara lärarnas osäkerhet visavis studenter som själva varit utsatta för våld. ”Den situation som då kan uppkomma kräver någon form av kompetens att hantera de känslor och reaktioner som kan uppstå”.

Dessa svårigheter till trots planerar utbildningen att utveckla arbetet med ämnet mäns våld mot kvinnor. Enkätsvaren visar att detta är en ambition man delar med flera lärarutbildningar, både med sådana som behandlar ämnet och sådana som just nu inte gör det.

Psykologutbildningar

Utbildning till psykolog ges vid sju lärosäten. I de sex utbildningar som har besvarat enkäten behandlas frågor om mäns våld mot kvinnor. En utbildning understryker dock att man inte tar upp ämnet som ”specifikt tema” i undervisningen och har i övrigt besvarat enkäten knapphändigt.

Examensordningens mål för de blivande psykologerna säger att studenterna ska ha ”förvärvat kännedom om sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar kvinnors och mäns livsbetingelser”. Som exempel på styrdokument nämner en utbildning dels institutionens dokument om jämställdhet. Dels anför man kursprogrammet för en genuskurs, där ”sexualiserat våld” ingår som ett moment. En annan utbildning redovisar att frågor om våldtäkt och krigstrauman tas upp i en kursplan. Ytterligare en arbetar med en ny kursplan där temat mäns våld mot kvinnor kommer att ingå. Några utbildningar uppger att temat våld mot kvinnor inte tas upp i styrdokument.

Studenterna är till stor del kvinnor: 71 procent. Både män och kvinnor undervisar i ämnet våld mot kvinnor, lektorer, doktorander, adjunkter, timlärare och någon enstaka professor. Ett lärosäte har ett forskningsprojekt om våld, inklusive ämnet våld mot kvinnor, och forskare därifrån handleder intresserade studenter. Andra utbildningar uppger att studenter kan få handledning: allmän genuskompetens eller annan relevant kompetens (psykopati). En utbildning svarar att man inte kan handleda uppsatsstudenter, några har inte besvarat frågan.

Några av landets psykologutbildningar samverkar med andra akademiska institutioner. Vid ett lärosäte förekommer också samarbete med polismyndighet och Brottsoffermyndigheten, medan ett annat samverkar med Kriscentrum för kvinnor. Några utbildningar har inte besvarat frågan.

Utbildningens innehåll

Några tydliga mönster vad gäller utbildningens innehåll är svårt att se. Ett lärosäte anger att man undervisar om ”alla former av mäns våld mot kvinnor”. En utbildning ringar in tre områden: ”våld och incest inom familjen”, misshandel och mord inom relationer” samt ”behandlares överträdelse inom behandlingsrelationer” (våld mellan professionell och klient). En tredje utbildning skriver att frågor om våld mot kvinnor ofta kommer upp i ”socialisationstemat [...] som handlar om ungdomar, kamratskap, relationer etc”. Ytterligare en nämner sexuella trakasserier och incest. En utbildning har inte svarat på frågan.

Några utbildningar tar upp frågor om s.k. hedersrelaterat våld. Det kan ske både som ett separat moment (”en bild av Fadime används som utgångspunkt”) och integrerat i annan undervisning:

På olika moment diskuteras frågor om etnicitetens och socialgruppens betydelse, särskilt inom ramen för det socialpsykologiska ämnesblocket. Här berörs också hedersrelaterat våld, om än inte formaliserat i termer av kurslitteratur och momentbeskrivningar. Det är emellertid viktigt att komma ihåg att dagsaktuella problem av detta slag ej kan förbigås i olika undervisningssammanhang. (Stockholm)

Vid några lärosäten förekommer ingen undervisning kring s.k. hedersrelaterat våld.

I Uppsala innehåller (den valbara) kursen ”Genuspsykologi” genusteoretisk litteratur. I övrigt rapporterar landets psykologutbildningar att man väljer biologiska, psykoanalytiska, psykodynamiska, kognitiva eller sociologiska teorier som grund för undervisningen om mäns våld mot kvinnor. Inlärningsteorier, grupp teorier och genusteorier förekommer också. En utbildning skriver att man inte använder några ”teoribildningar som har konkret tillämpning på fenomenet [...] utan mer bakomliggande”.

Angående undervisningens anknytning till studenternas kommande yrkesarbete påpekar några utbildningar att sådana kopplingar utgör en del av utbildningen överhuvudtaget:

Utöver det professionella förhållningssätt som kan tillämpas i allmänhet i yrkessituationer finns det ingen tydlig koppling till studenternas framtida yrkesroll utom i de fall diskussioner i undervisningen och vid seminarier berör detta”. (Uppsala)

Hela utbildningen är inriktad på att hjälpa människor i olika livssammanhang. Studenterna tränas i att förstå och bemöta klienter/patienter på ett adekvat sätt bl.a. när det gäller att identifiera mäns våld mot kvinnor. (Stockholm)

Några utbildningar hänvisar till mera specifika insatser i undervisningen. ”Våldshandlingar behandlas i de psykoterapeutiska momenten där inriktningen är just förståelse och bemötande” (Umeå). Någon utbildning planerar

att uppmärksamma frågan om yrkesanknytning, en annan har inte besvarat frågan.

Utbildningens form

Allmänt sett behandlas frågor om mäns våld mot kvinnor både tidigt och sent i utbildningen. Några utbildningar svarar att studenternas närvaro är obligatorisk, någon att den är delvis obligatorisk, en tredje att den ”i de flesta fall inte” är obligatorisk. I flera fall är undervisningen integrerad med andra ämnen, några gånger behandlas ämnet också separat. I den kurs som Uppsala planerar till hösten (”Köns-, genus-, och etniska perspektiv”) kommer frågorna att beredas särskilt utrymme.

Vid ett lärosäte förekommer ingen litteratur om våld mot kvinnor. I Linköping där man arbetar utifrån problembaserat lärande söker studenterna själva litteratur (plus att referenslitteraturlistor innehåller relevanta titlar). Förutom den genusteoretiska litteratur som hör till kursen ”Genuspsykologi” använder Uppsala ”litteratur som inte i huvudsak är inriktad på genusfrågor utan behandlar dessa endast i vissa kapitel/avsnitt”. I sitt enkätsvar resonerar Umeå kring den litteratur man använder, både titlar som specifikt behandlar våld mot kvinnor och annan genislitteratur.¹¹ I Umeå visas även filmen ”Dialogues with Mad Women” som underlag för diskussion.

I Uppsala består en tentamensfråga i kursen ”Samhällsanalys” av ”en analys av hedersrelaterat våld utifrån Bourdieus teori om kulturellt kapital”. Utbildningen i Stockholm examinerar inte frågor om mäns våld mot kvinnor specifikt, utan ämnet ”behandlas och examineras som en del av teoribildningen och tillämpningen av bl.a. olika feministiska, psykoanalytiska och biologiska m.fl. teorier”. I andra utbildningar ”kan” examination i ämnet förekomma eller så sker det inte alls.

Fortbildning, svårigheter, goda exempel

Några utbildningar anger att fortbildning kring frågor om mäns våld mot kvinnor inte ägt rum och inte är planerad. I Umeå genomförs för närvarande en personalutbildningsserie om genusperspektiv, men där ingår inte våld mot kvinnor som ett särskilt tema. Stockholm kommer att ta upp ämnet till hösten, som ett led i institutionens jämställdhetsarbete. I Göteborg pågår en inventering av fortbildningsbehovet, där önskemål kan komma upp.

”Vi har inte stött på några svårigheter i undervisningen i de inslag vi redovisat”, skriver Göteborg universitet. Andra lärosäten tar upp olika problem. Några utbildningar konstaterar att de viktiga frågorna är många och utrymmet begränsat. Andra praktiska problem handlar om att hitta lämplig forsk-

11. Exempel: Carin Holmberg, *Det kallas kärlek. En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par* (1993), Stina Jeffner, *”Liksom våldtäkt, typ”. Om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt* (1998), Eva Lundgren, ”Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier” i: *Kvinnomisshandel. Jämföringsrapport nr 14* (1987).

ningsförankrad litteratur, att lärarnas kompetens är för svag, att det kan vara svårt att bedöma vilken omfattning ämnet bör ha i undervisningen. Ett annat slags svårigheter rör de attityder som möter hos lärare och studenter. Det finns, skriver Umeå, ”en omedvetenhet om problemet och att det förekommer i närmiljön”. Dessutom visar vissa lärare och studenter en ”trötthet på ’könsfrågan’”. Också Stockholm ger exempel på en genusrelaterad problematik:

Exempelvis är det ett problem att bestämma gränserna för vad man ska mena med sexuella trakasserier. Olika i mäns och kvinnors perspektiv utgör här ibland ett hinder för det nödvändiga samtalet om denna fråga.

Ett lärosäte konstaterar att det också kan råda en ”omedvetenhet om utbildningens ansvar för frågan”.

När det gäller exempel på framgångsrikt arbete nämner Umeå filmen ”Dialogues with Mad Women”. Stockholm framhåller att en ny kurs om genus och jämställdhet mött ”mycket positivt gensvar bland studenterna”. Andra utbildningar har inte svarat eller har inga erfarenheter att redovisa.

Kommentar

Landets psykologutbildningar behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor. Ofta anknyter undervisningen till teoribildningar och studenterna kan få handledning. Umeå universitet beskriver hur frågorna återkommer genom utbildningen. Trots detta och andra exempel förefaller inte frågorna vara fast förankrade i utbildningarna. Ett lärosäte skriver att frågorna tas upp ”i viss mån”. En annan utbildning har ännu inte etablerat ämnet i undervisningen. En tredje påpekar att engagemanget ”rör sig hittills om enskilda lärares intresse att ta upp frågorna kring könsrelaterat våld i form av föreläsningar och seminarier”.

Om beroendet av enskilda lärares engagemang är en sida kan studenternas engagemang sägas utgöra en annan. I några utbildningar behandlas ämnet mäns våld mot kvinnor inte bara i gemensamma moment, utan också som valbara inslag. På det viset finns alltså en risk att de redan intresserade ytterligare fördjupar sig i ämnet, medan andra studenter förblir mindre insatta.

Vi såg hur en utbildning svarar att man inte behandlar ämnet mäns våld mot kvinnor ”som ett specifikt tema”. Enkätsvaret fortsätter:

Däremot får de studerande [...] kunskaper av mer generell karaktär beträffande våld. Några exempel på sådana inslag är människans tendens att utöva våld/aggressivitet, mekanismer bakom våld ur förövarens och offrets synvinkel, utagerande beteenden vid personlighetsstörningar, mäns och kvinnors sätt att förhålla sig till familj och etnicitet

Här möter således en förståelse av mäns våld mot kvinnor som en del av det större ämnet våld. Med en sådan tolkning blir det logiskt att integrera frågor om våld mot kvinnor i andra ämnen. Processen att integrera frågor om mäns våld mot kvinnor är dock inte okomplicerad; ett bekymmer landets psyko-

logutbildningar delar med flera andra utbildningar. ”Strävan till integration gör det ibland tveksamt att fokusera på särskilda områden”, skriver en utbildning. Här ser vi hur ämnet mäns våld mot kvinnor riskerar försvinna i andra moment och områden. Samtidigt kan denna strävan efter att integrera också fungera positivt, som när kategorierna klass och etnicitet analyseras kritiskt i förhållande till fenomenet våld mot kvinnor.

Psykoterapeututbildningar

Utbildning till psykoterapeut ges vid 16 lärosäten/utbildningsanordnare. 14 av dessa har besvarat enkäten. I några fall är det inte lätt att avgöra huruvida utbildningarna behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor. En utbildning ger detta korta svar på hela enkäten:

Vi har ett seminarium per kurs ägnat till genderperspektivpsykoterapeutiskt arbete där mäns våld mot kvinnor kommer in. Våra föreläsare och handledare i övriga moment har i sitt uppdrag att belysa kulturella, etniska, sociala och könsrelaterade aspekter vid psykoterapeutiskt arbete.

En annan utbildning har besvarat enkäten utifrån en speciell förståelse av frågorna:

Som vi har tolkat enkäten handlar den om hur genusfrågor och specifikt mäns våld mot kvinnor beaktas i själva undervisningssituationen, dvs. mellan lärare/lärare och mellan lärare/elever samt hur kunskap om detta förmedlas i utbildningen.

Ytterligare några utbildningar skriver att de inte behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor som ett specifikt ämne, utan som inslag i annan undervisning. Svaren från alla 14 utbildningar har dock tolkats positivt: som att de behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor.

Examensordningen beskriver kraven för blivande psykoterapeuter så:

För att erhålla psykoterapeutexamen skall studenten ha förvärvat kännedom om sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar kvinnors och mäns livsbetingelser.

Här sägs således ingenting om mäns våld mot kvinnor. En utbildning hänvisar till lärosätets ”dokument/handledning/riktlinjer”. De övriga utbildningarna anger att ämnet mäns våld mot kvinnor inte förekommer i styrdokument eller har inte besvarat frågan.

Av landets psykoterapeutstudenter är 77 procent kvinnor, 23 procent män. Lärarna, både kvinnor och män, är lektorer, adjunkter och någon professor. I de flesta utbildningar undervisar också psykologer, psykoterapeuter eller psykoanalytiker. Andra har inte svarat på frågan.

Några utbildningar uppger att de kan handleda uppsatsstudenter. Antingen redovisar man särskild kompetens i ämnet våld mot kvinnor, allmän genus-

kompetens eller yrkeserfarenhet. Eller så ”kontakts handledare med adekvat kompetens” vid behov. Några utbildningar har svarat nej på frågan om handledarkompetens finns, flera har inte besvarat den.

Flera utbildningar skriver att samverkan kring frågor om våld mot kvinnor inte förekommer. Andra har inte besvarat frågan. I några utbildningar har man dock kontakt med andra akademiska institutioner eller utbildningsinstitutioner. Ericastiftelsen beskriver också samarbete med andra kliniska institutioner:

Vi har genom vår kliniska verksamhet, och genom att våra studenter är aktiva kliniker från hela landet, ett brett kontaktnät med Barnpsykiatri, Socialtjänsten osv. Vi har också utbyte med barnpsykiatriens specialenhet Bågen i Stockholm. Den enheten behandlar barn och familjer, där barn bevittnat våld, oftast från en man riktat till en mamma.

Undervisningens innehåll

Vissa utbildningar ger en bred beskrivning av innehållet i undervisningen i ämnet våld mot kvinnor.

Misshandel, våldtäkt, mobbning, sexuella trakasserier, diskriminering p.g.a. kön. (Uppsala)

I föreläsningsserierna inom olika kursmoment diskuteras mäns förtryck mot kvinnor och de olika uttryck våldet kan gestalta sig. (Göteborgs Psykoterapi Institut)

Andra utbildningar skildrar snarare ur vilka perspektiv de behandlar frågorna:

Som aggressionsuttryck vars former kan vara misshandel, hot och annan gränsöverskridande eller kränkande behandling. Syfte: att förstå uppkomstmekanismer för att kunna lägga upp en handlingsplan. (Svenska föreningen för klinisk hypnos)

Frågor om misshandel i samband med psykisk störning, i samband med alkoholförtäring, i samband med komplicerade familjerelationer, i samband med kulturella motsättningar och s.k. ’hedersrelaterade’ trakasserier. (Linköping)

Vad gäller s.k. hedersrelaterat våld har några utbildningar inte besvarat frågan. Några uppger att ämnet inte behandlas, inte utgör ett obligatoriskt kursmoment eller att det behandlas när ”det dyker upp som fråga, ämne eller artikel”. Andra utbildningar uppger att de diskuterar ämnet:

Blir ofta aktuellt i de fall svenska kvinnor är gifta med män från olika utomeuropeiska kulturer. Vanligt är att dessa män ’saboterar’ olika behandlingsmodeller med t.ex. övervåld då de inser att behandlingen ofta leder till en skilsmässa. Olika strategier för att undvika detta lärs ut. Även behandlingar för män som med antaganden som ej fungerar i den nya kulturen presenteras och lärs ut samt metoder för att bearbeta dessa antaganden/värderingar (t.ex. sådana som

'alla kvinnor är horor egentligen', 'en man får inte ta order av en kvinna, då är han inte längre en man'). (Uppsala)

Slutligen konstaterar några utbildningar att diskussion kring s.k. hedersrelaterat våld bör få större plats i utbildningen.

Psykoterapisällskapet i Stockholm ringar in de teoribildningar som förekommer i undervisningen:

Ämnet ingår i flera av de teorier vi undervisar i: utvecklingspsykologi, gruppanalytisk teori, relationspsykologi, psykopatologi, sociologiska teorier, systemteoretiska teorier, socio-kulturella teorier (nätverksteorier), psykodynamisk/könsspecifik teori och forskning.

I övrigt kan man säga att vid landets psykoterapeututbildningar används främst psykoanalytiska och psykodynamiska teoribildningar. Några utbildningar hänvisar också till genusteori. En nyligen etablerad utbildning skriver att "detta är ännu ej klart". Några har inte besvarat frågan.

Utbildningen till psykoterapeut ger "praktiska färdigheter för att identifiera och 'behandla' våld mot kvinnor (aggressive behavior)", skriver Uppsala. Svenska föreningen för klinisk hypnos svarar likartat på frågan om undervisningens anknytning till det framtida yrket:

Färdighet i diagnostisk/klinisk intervju med fokus på relationsproblem, känslor, identitet och självkänsla, gränssättande samt sexuella problem.

Svaret från Svenska psykoanalytiska sällskapet förmedlar emellertid en annan hållning:

Utbildningen ger inga praktiska eller konkreta anvisningar till hur mäns våld mot kvinnor ska bemötas. Som tidigare nämnts ägnas intresset åt att söka kunskap om det destruktiva mentala innehållet hos en människa, hur detta uttrycks och varför detta i vissa fall ageras ut.

I övrigt sker utbildningarnas anknytning till det framtida yrket huvudsakligen i utbildningshandledningen, där studenternas arbete med patienter diskuteras. I Linköping får studenterna också kunskap om "gällande lagstiftning om anmälningsplikt etc och om frågan när tystnadsplikten sätts ur spel för terapeuter". Några utbildningar har inte besvarat frågan.

Utbildningens form

Överlag äger undervisning i ämnet mäns våld mot kvinnor rum kontinuerligt under utbildningens gång. Studenternas närvaro är obligatorisk. Frågor om mäns våld mot kvinnor behandlas integrerat, i några utbildningar också separat.

Vissa utbildningar har inte besvarat frågan om litteratur. Andra uppger att ingen obligatorisk litteratur finns eller att ingen specifik litteratur om våld mot kvinnor används. "Perspektivet finns integrerat i övrig litteratur", konstaterar Göteborgs Psykoterapi Institut. Vid Karolinska institutet läser dock studen-

terna litteratur som direkt behandlar våldtäkt och sexuella övergrepp.¹² I vilken utsträckning och på vilka sätt titlarna i bifogade litteraturlistor behandlar ämnet mäns våld mot kvinnor kan i övrigt inte bedömas.

Någon särskild examination i ämnet mäns våld mot kvinnor tycks inte förekomma i psykoterapeututbildningarna, annat än som falldiskussion eller som del av examinationsuppgift.

Fortbildning, svårigheter, goda exempel

”Det behövs mer kunskap men också ett fortsatt medvetandegörande”, understryker S:t Lukas utbildningsinstitut. Göteborg påpekar att ämnet mäns våld mot kvinnor kan komma upp i den översyn av institutionens fortbildningsbehov som just nu äger rum. Några utbildningar framhåller att lärarnas behov av fortbildning tillgodoses genom kurser, gästföreläsningar och diskussioner i kollegiet. Andra skriver att fortbildningsfrågan hittills inte varit aktuell eller har inte besvarat frågan.

Angående svårigheter i undervisningen konstaterar Lund att de är ”väldigt få”. S:t Lukas utbildningsinstitut lyfter fram en praktisk-pedagogisk dimension: hur ämnet ”skall integreras på ett bra sätt”. Psykoterapisällskapet i Stockholm skriver:

Det väcker starka känslor, det finns mycket förnekande, mycket okunnighet och många tabun som sammantaget försvårar inläring.

Denna bild överensstämmer med Ericastiftelsens:

I vårt sammanhang är den största svårigheten, som för andra, att ämnet är laddat och lätt väcker psykologiska försvar. Man vill inte se och förnekar. Kanske utmanas denna sida hos oss ännu mer när man som vi arbetar med barnen och ungdomarna. Kunskaper och fakta om förekomsten av mäns våld kan hjälpa oss att se. Det finns idag en risk att man diagnostiserar barn med neuropsykiatriska diagnoser (ADHD) när det verkliga problemet är exempelvis våld inom familjen.

Få utbildningar ger exempel på framgångsrikt arbete kring frågor om mäns våld mot kvinnor. Svenska institutet för kognitiv psykoterapi påpekar dock:

Kan ej peka på något konkret (dokument) men möter ett positivt gensvar hos de flesta elever när man i undervisningen teoretiskt klargör sammanhang bakom t.ex. mäns våld mot kvinnor kombinerat med ’svartsjuka’. John Bowlbys anknytningsteori kan kasta ljus över det skedda och visa på att det handlar om en övergivenhetsproblematik med rötter i misshandlaren’s förflutna. Samma sak om misshandlaren är en kvinna i dylika sammanhang.

12. Inga Britt Grill, *Tidsbegränsad gruppterapi med kvinnor som varit utsatta för sexuella övergrepp under barndomen. Erfarenheter från ett kliniskt projekt* (1998), Eva Hedlund, *Våldtäktskliniken. Att möta och arbeta med våldtäktsproblem* (1979), Eva Hedlund, *Våldtäktskrisen. En bruksbok för socialarbetare, poliser, sjukvårdspersonal, jurister, anhöriga och andra som kommer i kontakt med våldtagna kvinnor* (1983), Eva Hedlund, *Med könet som vapen och värn* (1989).

Kommentar

Några psykoterapeututbildningar har besvarat enkäten fråga för fråga. Från andra utbildningar är dock svaren påfallande korta eller ofullständiga. Det är tydligt att man anser att den egna utbildningen inte passar in i enkätens ram och att man därmed inte kunnat besvara den. Stockholms Akademi för psykoterapeututbildning skriver:

Mäns våld mot kvinnor finns inte med som eget område inom utbildningarna men finns naturligtvis integrerat som ett av många problem som blivande psykoterapeuter kan möta i sin yrkesutövning. Vårt generella förhållningssätt till mänskliga problem är att vi anlägger ett förståelseperspektiv för att undersöka vad det är inom och utom individen som resulterar i ett speciellt symptom eller speciellt förhållningssätt. Därefter kan vi med stöd av olika tillgängliga förklaringsmodeller diskutera fram hur vi psykoterapeutiskt skall förhålla oss och hur vi kan/eller inte kan arbeta med problemet.

Flera utbildningar ger uttryck för att mäns våld mot kvinnor inte kan tolkas som ett specifikt fenomen. Svenska institutet för kognitiv psykoterapi resonerar kring enkätens tema:

Är tveksam till frågeställningen som lätt leder till antagandet att mäns våld mot kvinnor skiljer sig från våld i allmänhet. [...] Vi behandlar våld ur ett multifaktoriskt perspektiv. Vi ser därför att utbildning rörande våld i alla sammanhang i samhället behöver fördjupas i dessa avseenden och att det vore vilseledande att fokusera på en delproblematik i ett mycket komplext sammanhang.

Också Lund beskriver hur man behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor ”som del av våldproblematik hos personer med personlighetsstörning, psykisk sjukdom eller våldproblematik”. Svenska psykoanalytiska sällskapet karakteriserar utbildningens förutsättningar:

I den psykoanalytiska teorin är aggression och sexualitet basala drivkrafter för mänskligt relaterande. Hur dessa drivkrafter hanteras människor emellan genomsyrar de flesta av delmomenten i utbildningen. Formandet av identitet och könsidentitet behandlas liksom destruktivitet, perversioner, bristande impulskontroll, upplevelse av hot och förföljelse. Utbildningen förmedlar djupförståelse av dessa fenomen och förståelse för hur brist- och konfliktsituationer som inte kan härbärgeras inom individen kan leda till ageranden, t.ex. genom mäns våld mot kvinnor.

Utifrån denna och liknande tolkningar av fenomenet mäns våld mot kvinnor ter det sig logiskt att frågorna behandlas integrerat, tillsammans med andra ämnen eller moment. Det finns dock anledning att vara uppmärksam på att med en långtgående integrering kan mäns våld mot kvinnor tappas bort som specifikt problemområde.

Sjuksköterskeutbildningar

Utbildning till sjuksköterska ges vid 26 lärosäten/utbildningsanordnare, som alla har svarat på enkäten. 22 lärosäten rapporterar att de behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor i utbildningen. Flera av dessa svar framförs dock med reservation: ”högst sporadiskt”, ”underordnat i olika kursmoment”, ”det kan förekomma”, ”våldigt marginellt”, ”inte systematiskt”, ”inte specifikt”, ”både ja och nej”.

Examensordningen stipulerar följande mål för den blivande sjuksköterskan: att ha ”förvärvat kännedom om förhållanden i samhället som påverkar kvinnors och mäns hälsa samt kunna initiera och delta i hälsobefrämjande och förebyggande arbete.” Denna skrivning omfattar således inte uttryckligen mäns våld mot kvinnor. Flera lärosäten konstaterar också att ämnet inte tas upp eller inte tas upp explicit i deras styrdokument. Av de texter som utbildningarna hänvisar till är en grupp av övergripande slag: lärosätets eller utbildningens styrdokument om genus, jämställdhet, särbehandling, sexuella trakasserier, värdefrågor eller yrkesroll. Den andra gruppen befinner sig på ett mer studienära plan: kursplaner, studieplaner eller studiehandledning. En utbildning hänvisar till föräldrabalken, socialtjänstlagen och FN:s barnkonvention. Någon utbildning planerar att föra in frågor om mäns våld mot kvinnor i kursplaner och studieguider.

Vid landets sjuksköterskeutbildningar utgör kvinnor 86 procent av studenterna. Också de lärare som undervisar i ämnet våld mot kvinnor är huvudsakligen kvinnor: adjunkter, lektorer, timlärare, några doktorander och någon professor. Drygt hälften av utbildningarna uppger att uppsatsstudenter kan få handledning. Denna handledarkompetens är vitt spridd. Någon utbildning redovisar specifik kompetens i ämnet våld mot kvinnor, medan andra hänvisar till allmän genuskompetens, annan relevant kompetens (psykiatri, folkhälsa, omvårdnad) eller till mer informell kunskap (egenstudier, erfarenhet från kvinnojourarbete).

Flera lärosäten uppger att de inte har någon samverkan med andra aktörer inom fältet (även om någon utbildning planerar för samarbete). Andra redogör för kontakter med andra akademiska institutioner (i några fall Rikskvinnocentrum). I mindre omfattning förekommer också samverkan med sjukvård, kvinnojour, socialtjänst och brottsofferjour. Vid en utbildning föreläser psykologer från en mansmottagning, där misshandlande män får psykologisk hjälp. Flera utbildningar har inte besvarat frågan.

Utbildningens innehåll

Flera utbildningar ger vaga svar på frågan om vilka former av våld mot kvinnor man tar upp. Allmänt förefaller dock fokus ligga på misshandel, psykiskt våld, sexuella trakasserier och sexuella övergrepp. Frågor som ekonomisk kontroll, våldtäkt, könsstympning och våld under graviditet behandlas vid vissa lärosäten. Några utbildningar anger att man diskuterar våld mot kvinnor ur ett familje- eller barnperspektiv. Sexuella trakasserier och våld i vården är en

annan vinkel. Frågor om s.k. hedersrelaterat våld tas upp vid flera lärosäten. Malmö högskola skriver:

Det är naturligt under studenternas tema reproduktiv hälsa och under den kliniska utbildningen på kvinnoklinik. Vid kvinnokliniken i Malmö uppgår antalet patienter från annat land till bortemot 80 %. Kvinnor från Somalia är en stor patientgrupp.

Vid andra diskuteras dock frågor om s.k. hedersrelaterat våld sporadiskt eller på studenternas initiativ. Flera utbildningar har inte svarat på enkätens fråga.

De teoribildningar kring mäns våld mot kvinnor som förekommer i landets sjuksköterskeutbildningar tycks i huvudsak höra till två kategorier. Antingen utgår undervisningen från olika psykologiska, socialpsykologiska och sociologiska teorier ("det sociala arvet etc"). Eller så använder man sig av genusteoretiska resonemang (normaliseringsprocessen, "makt, kontroll, patriarkat"). Samtidigt kan vi notera att vid flera lärosäten bygger undervisningen inte på teori överhuvudtaget ("vet inte", "ingen direkt", "det tas inte upp om olika teoribildningar"). Andra har inte besvarat frågan.

Sätten att anknyta till den framtida yrkesrollen varierar. Samhällets och sjukvårdens ansvar tas upp i undervisningen, skriver några lärosäten. Vid andra lärosäten finns kontakt med kvinnojourer ("Föreläsare från kvinnojouren ger exempel från sin erfarenhet och diskuterar med studenterna vad man ska vara observant på när de möter dessa kvinnor i sin kommande yrkesverksamhet"). I utbildningens kliniska delar kan studenterna rent konkret möta problemet våld mot kvinnor och får då anledning att diskutera ämnet med varandra eller i handledning. Flera utbildningar framhåller att övning i kommunikation och bemötande är en viktig del av sjuksköterskornas utbildning överhuvudtaget. Men man betonar också de speciella krav som just fenomenet våld mot kvinnor ställer. "Man kan möta misshandlade kvinnor inom alla vårdformer, det gäller att våga se, våga fråga och våga tro på det kvinnan säger" skriver Mitthögskolan. "I undervisningen ingår det att man beskriver *hur* man ställer frågor till kvinnor som man misstänker utsatts för våld", instämmer Högskolan i Jönköping.

Undervisningens form

Undervisningen i våld mot kvinnor sker både tidigt och sent i utbildningen. I vissa utbildningar råder krav på studenternas närvaro, i andra inte. Vid något lärosäte examineras ämnet i skriftlig tentamen, men gruppdiskussion eller (frivilligt valt) uppsatsskrivande är vanligare som examinationsformer. Flera lärosäten har ingen specifik examination; flera har inte besvarat frågan.

De flesta lärosäten ger exempel på litteratur och annat material som används i undervisningen om mäns våld mot kvinnor. Det är litteratur som antingen berör fenomenet våld mot kvinnor direkt: läromedel, vetenskapliga texter – ofta med ett genusperspektiv – och myndighetsrapporter. Eller så behandlar

litteraturen mer övergripande teman som genus, psykologi eller psykiatri. Vid några lärosäten läser och redovisar studenterna skönlitteratur.¹³ Någon utbildning använder material från kvinnojouren, ett annat visar filmen *Vexator*. Vid utbildningar som utgår från ett problembaserat lärande är dock inte någon litteratur obligatorisk. Ytterligare andra uppger att man inte använder någon litteratur i ämnet eller har inte besvarat frågan

Fortbildning, svårigheter, goda exempel

Å ena sidan har flera utbildningar inte besvarat frågan om fortbildning, rapporterar att något behov inte uttryckts eller att fortbildning inte finns. Å andra sidan konstaterar vissa utbildningar att fortbildning behövs:

Behovet finns bl.a. för att lärarna ska kunna finna metoder, strategier och handlingsmodeller för att kunna förmedla och diskutera dessa frågor med studenter och kollegor. (Högskolan i Jönköping)

Några utbildningar hänvisar till befintlig fortbildning i genusfrågor. Vid Lunds universitet inbjuds lärarna till Rikskvinnocentrumets föreläsning. I Skövde hölls i maj 2004 ett tvådagarssymposium med temat ”makt” där våld mot kvinnor ingick. Vid några lärosäten planerar man för en temadag kring ämnet våld mot kvinnor.

De svårigheter som redovisas är dels av praktiskt slag: ont om plats på utbildningen, svårt hitta omvårdnadslitteratur där frågorna behandlas explicit, lärare saknar kompetens i ämnet. Några utbildningar påpekar att frågorna är känsliga. Det ”man inte vill se är svårt att både se och prata om” (Skövde). Några framhåller att frågor om våld mot kvinnor saknar tradition i utbildningen. Ämnet har inte ”av hävd ingått i sjuksköterskans funktion, det har mer setts som en del av socialtjänstens område” (Göteborg).

Vad gäller goda exempel poängterar Malmö högskola att man inte ser några särskilda svårigheter: ”intresset bland såväl lärare som studenterna är stort”. Ett uttryck för detta intresse är de examensarbeten som skrivs i utbildningen, vilket också förekommer vid flera andra lärosäten. Mitthögskolan beskriver en fungerande arbetsform för ämnet våld mot kvinnor: teoriundervisning, filmvisning (”Våga se, våga fråga”, Landstingsförbundet 1991) med efterföljande diskussion i mindre grupper.

Kommentar

Det faktum att flera utbildningar inte besvarat enkätens fråga om goda exempel kan möjligen tolkas i ljuset av en kommentar som denna: ”De goda

13. Exempel: *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar* (2003), Mona Eliasson, *Mäns våld mot kvinnor. En kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll* (2000), *Slagen dam – mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning* (2001), Barbro Lennér-Axelsson, *Männens röster i kris och förändring* (1996), Johan Cullberg, *Dynamisk psykiatri i teori och praktik* (2001), Liza Marklund, *Gömda* (2000), Dirie Waris, *En blomma i Afrikas öken* (2001), material från Nordiska ministerrådet, Socialstyrelsen, Folkhälsoinstitutet.

exemplen har ännu inte utvecklats eftersom området nyligen har integrerats i utbildningen”. Att de flesta av landets sjuksköterskeutbildningar behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor garanterar således inte att man överlag funnit former för att behandla ämnet ingående och organiserat. Det finns lärosäten som tar upp frågorna flera gånger under utbildningen, som har handledarkompetens, som arbetar med teori och som kan visa en litteraturlista med titlar som uttryckligen rör våld mot kvinnor. Men man kan inte säga att en sådan systematik är regel inom landets sjuksköterskeutbildningar. Till exempel ser vi hur flera utbildningar varken arbetar med teoribildningar, anger titlar i litteraturlistor eller examinerar sina studenter om våld mot kvinnor. Att ämnet delvis förläggs till valbara moment förekommer också.

Sett ur detta perspektiv kan även ambitionen att integrera frågorna om våld mot kvinnor i andra ämnen innebära svårigheter. En utbildning kommenterar frågeställningen ”mäns våld mot kvinnor”:

Frågan är kanske också om det inte är ett väldigt snävt perspektiv eftersom det finns så många andra makt-kontroll-dimensioner i mötet mellan människor, dimensioner som kanske kan leda till väl så svåra övergrepp och som drabbar både män och kvinnor.

Här ser vi att mäns våld mot kvinnor betraktas som en del av det större fenomenet ”hot och våld”. Överfört till undervisningens form innebär denna hållning att frågor om våld mot kvinnor kommer att integreras i andra ämnen och moment. Det finns skäl att fråga sig om studenterna verkligen kommer att möta frågor om mäns våld mot kvinnor som ett specifikt problemområde - eller kommer det att gå förlorat i andra frågeställningar? Också med problembaserat lärande, där studenterna själva väljer ämnen och litteratur, riskerar frågor om våld mot kvinnor att hamna i bakgrunden.

Samtidigt visar enkätens svar att det finns ett intresse bland landets sjuksköterskeutbildningar att förstärka ämnet våld mot kvinnor i undervisningen. Röda korsets högskola lyfter fram frågornas givna plats i utbildningen:

Ämnesområdet ingår i sjuksköterskans arbetsfält och en tydlig medveten hållning inom vård och omsorgsarbete är en självklarhet för god omvårdnad.

På flera ställen pågår också en översyn av både styrdokument och av hur frågorna behandlas i praktiken. Detta gäller också för några av de utbildningar som för närvarande inte behandlar frågor om våld mot kvinnor.

Kanske kan kommentaren från Örebro universitet stå som en sammanfattning för landets sjuksköterskeutbildningar: ”En viktig men svår och avancerad fråga att arbeta med”.

Social omsorgsutbildningar

Social omsorgsutbildning ges vid åtta lärosäten. Samtliga utbildningar har besvarat enkäten. Alla utbildningar uppger att man behandlar frågor om mäns

våld mot kvinnor i utbildningen. Ett svar uttrycker dock starkt förbehåll (svaret ”nja” på frågan om ämnet behandlas), medan några utbildningar förmedlar mer försiktiga reservationer (”inte specifikt”, inte som ”särskilt utbildningsmoment”).

Examensordningen för social omsorgsutbildning förordar att studenterna ska ha ”förvärvat kännedom om sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar kvinnors och mäns livsbetingelser”. Här nämns således inte våld mot kvinnor. En utbildning åberopar styrdokument för lärosätet: om jämställdhet, likabehandling och sexuella trakasserier. Ytterligare en utbildning hänvisar till kursplanen för en delkurs. Men vanligare är att utbildningarna svarat att några styrdokument gällande våld mot kvinnor inte finns eller inte har besvarat frågan.

Majoriteten av landets social omsorgsstudenter är kvinnor (90 procent). Både kvinnor och män, framför allt adjunkter och lektorer, men också några doktorander och timlärare undervisar i frågor om mäns våld mot kvinnor. Med något undantag uppger utbildningarna att de kan handleda uppsatsstudenter. I några fall består kvalifikationerna av specifik kompetens i ämnet våld mot kvinnor. Något lärosäte anför allmän genuskompetens som grund, ett annat ”särskilt intresse” och erfarenhet av arbete som socialarbetare. En utbildning har inte besvarat frågan.

Samverkan med andra aktörer på fältet sker genom kontakter med andra akademiska institutioner, kvinnojourer och motsvarande. Samarbete förekommer också med brottsofferjour, socialtjänst, sjukvård, polis och en advokat med frågor om våld mot kvinnor som specialitet. Någon utbildning uppger att man inte har någon samverkan i denna fråga, en annan har inte besvarat frågan.

Utbildningens innehåll

Undervisningen kring våld mot kvinnor riktar in sig mot tre områden: miss-handel, psykiskt våld och sexuella trakasserier. Flera utbildningar kopplar samman frågan om våld mot kvinnor med fenomenet våld mot äldre och funktionshindrade. Arbetsrelaterat våld, dvs. mellan professionella och brukare, diskuteras också. En utbildning har inte besvarat frågan.

Flera lärosäten svarar att de inte tar upp s.k. hedersrelaterat våld i undervisningen. Vid någon utbildning diskuteras man dock fenomenet patriarkala våldskulturer. Invandrarflickornas situation i skolan tas upp vid ett annat lärosäte.

En utbildning skriver: ”Nej, några teoribildningar om mäns våld använder vi inte”. Ytterligare några har inte besvarat frågan om undervisningens teoretiska anknytning. Vid de andra lärosätena används framför allt genusteoretiska resonemang (normaliseringsprocessen), ofta tillsammans med sociologisk, socialpsykologisk eller psykologisk teoribildning.

Anknytningen till studenternas framtida yrke sker ”fortlöpande då vi har en yrkesexamen som relaterar till att man arbetar med utsatta människor”

(Karlstad). Uppsala vill genom ”seminarier (med rollspel) och föreläsningar fokusera på och ge exempel på våldssituationer inom de framtida yrkesområdena som arbetsledare, handläggare etc”. I Högskolan i Trollhättan/Uddevalla får studenterna se en film som tagits fram av kvinnojourerna. Kopplingen till yrkesrollen är distinkt:

De flesta studenters första reaktion är – varför går hon inte ifrån mannen som misshandlar henne. Målet med undervisningen är att den första reaktionen istället ska vara – varför slutar han inte slå. Tanken är att vända på det synsättet som går ut på att i första hand skuldbelägga kvinnorna och att lämna mannen. Vår utgångspunkt är att studenterna (blivande socialpedagoger) skall tänka i nya banor och i första hand söka efter handlingar som tar fasta på att få mannen att sluta slå kvinnan.

I Trollhättan/Uddevalla övar sig studenterna också på att föra krissamtal med barn som bevittnat våld. En utbildning har inte besvarat frågan.

Undervisningens form

Vid några lärosäten behandlas ämnet tidigt, i andra både tidigt och sent. Några utbildningar redovisar att frågor om våld mot kvinnor går som en ”strimma” genom utbildningen eller behandlas ”fortlöpande”. Vid vissa lärosäten är studenternas närvaro obligatorisk, vid andra inte. Ämnet våld mot kvinnor behandlas oftast integrerat, ibland dessutom som separat moment. Några utbildningar har inte besvarat frågorna.

Några utbildningar ger inga eller vaga svar på frågan om litteratur om våld mot kvinnor. Vid ett lärosäte innehåller en fördjupningskurs titlar som specifikt behandlar våld mot kvinnor, förutom sådan litteratur som på ett mer generellt sätt behandlar genus, familj, missbruk, mångkultur och ungdomsfrågor. I denna utbildning rekommenderar man också studenterna att ta del av ROKS material. Ytterligare en utbildning anger att en kurs innehåller litteratur om mäns våld mot kvinnor, men även här är dessa specifika titlar få i förhållande till mer generella. Ett tredje lärosäte använder material från Nationellt råd för kvinnofrid.¹⁴

Vid ett lärosäte förekommer ”skriftliga och muntliga examineriska uppgifter om våld och övergrepp på funktionshindrade kvinnor och mot äldre kvinnor”. I en annan utbildning examineras studenterna på innehållet i en valbar kurs. I övrigt rapporterar utbildningarna att ingen särskild examination äger rum. Några utbildningar har inte svarat på enkätens fråga.

Fortbildning, svårigheter, goda exempel

Från några lärosäten svarar man att ingen fortbildning i ämnet våld mot kvinnor förekommer eller att inga önskemål har uttryckts. Andra tror att det skulle behövas. En lärare i Örebro skriver:

14. Exempel: Margareta Hydén, ”Ett helhetsperspektiv” i: *Våga se – kunna handla. Utväg Skaraborg – samverkan för kvinnofrid* (2001), Barbro Metell, Barn som ser pappa slå (2001).

Ja, det behövs absolut – så vi kan bemöta och hantera frågan när den dyker upp. Det är lätt för en okunnig lärare att överse och släta över problemet och därmed sprida den attityden till de studerande.

Några lärosäten har inte besvarat frågan om behovet av fortbildning eller givit otydliga svar.

Vid ett lärosäte ser man inga särskilda problem med undervisningen. Andra instämmer: ämnet är uppskattat av studenterna. Högskolan i Trollhättan/Uddevalla framhåller det lyckade samarbetet med kvinnojour och kvinno centrum som ett gott exempel. Uppsala skriver:

Det har hänt att någon kvinnlig student har börjat berätta om egna erfarenheter av att ha varit utsatt för våld och övergrepp, vilket har bidragit till en seriös och fruktbar diskussion.

En utbildning anser dock att frågornas karaktär kan spela roll för undervisningen: ”Inga andra svårigheter utöver den pedagogiska problematiken som finns när man behandlar emotionellt laddat material och ska söka rationella argument för detta handlande”. Luleå tekniska universitet ser problem i förhållande till studenternas framtida profession:

Svårigheterna att uppmärksamma och förstå signalerna på våld. Problemen i praxis att få förövare ställs till ansvar.

Kommentar

Sammantaget kan man konstatera att ämnet mäns våld mot kvinnor behandlas vid landets social omsorgsutbildningar. Studenter kan få uppsatshandledning, man har kontakt med andra aktörer på fältet, vid de flesta lärosäten bedrivs undervisningen med teoretisk anknytning. Men denna teoretiska medvetenhet råder inte överallt och specifik litteratur om våld mot kvinnor tycks förekomma sparsamt vid utbildningarna. Ämnet syns inte i styrdokument, examineras inte på regelbunden basis, organiserad fortbildning är sällsynt. Vi ser dessutom hur några lärosäten visserligen introducerar ämnet i gemensamma moment, men sedan behandlar frågorna i valbara kurser (där litteratur och examination ingår). Detta innebär en risk för att alla studenter inte kommer att möta problemet under sin utbildningstid. Samma sak gäller för den utbildning som låter undervisningen styras ”även av studenternas tidigare erfarenheter”. Också där kan frågorna om våld mot kvinnor komma att hamna i bakgrunden, helt enkelt för att de inte lyfts fram genom studenternas egna val.

Social omsorgsutbildning har av tradition haft en inriktning mot kunskap om äldre och funktionshindrade. Detta fokus avspeglas också i undervisningen om våld mot kvinnor. När Uppsala låter *Han var väl inte alltid så snäll. Våld mot äldre kvinnor* (Nationellt råd för kvinnofrid) ingå i litteratur-

listan visar man hur ämnet mäns våld mot kvinnor kan få en utbildnings-specifik vinkel.¹⁵

Socionomutbildningar

Utbildning till socionom ges vid elva lärosäten/utbildningsanordnare, som alla har besvarat enkäten. Samtliga uppger att de behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor i utbildningen.

I examensordningen heter det att de blivande socionomerna ska ha ”förvärvat kännedom om sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar kvinnors och mäns livsbetingelser”. Här möter således inte någon explicit formulering om våld mot kvinnor. Några utbildningar hänvisar till lärosätets och utbildningens övergripande dokument om jämställdhet, genus och trakasserier. Andra utbildningar ger exempel från en mer studienära nivå: kursplaner, studiehandledningar och litteraturlistor där ämnet kvinnovåld uttryckligen nämns. Flera utbildningar konstaterar att ämnet inte tas upp i styrdokument eller har inte svarat på frågan.

Socionomutbildningens studenter är till stor del kvinnor (87 procent). Både kvinnor och män undervisar i frågor om våld mot kvinnor, från professorer till timlärare. De flesta utbildningar uppger att de kan handleda uppsatsstudenter. Denna beredskap består i specifik kompetens i ämnet våld mot kvinnor, allmän genuskompetens, i annan relevant kompetens (psykiatri) eller i yrkeserfarenhet (psykoterapeut, advokat).

Vad gäller samverkan med andra aktörer dominerar utbildningarnas kontakter med andra akademiska institutioner. Om än inte lika utbrett förekommer också samarbete med polis, socialtjänst, kvinnojourer och sjukvård. En utbildning påpekar dock att samverkan med lokala aktörer riskerar innebära att ”ämnet blir både ytligt och a-teoretiskt” behandlat:

Ämnet måste sättas in i ett teoretiskt sammanhang om det ska hålla den nivå som högskolestudier kräver.

I några utbildningar förekommer inte någon samverkan i frågor om mäns våld mot kvinnor.

Utbildningens innehåll

Några utbildningar skriver att de tar upp ”alla former” av kvinnovåld. Allmänt sett tycks dock undervisningen fokusera misshandel, psykiskt våld och sexuella övergrepp. Flera utbildningar väljer också ett barnperspektiv, som när man behandlar incest eller barn som är vittne till våld. Undervisning kring trafficking och prostitution förekommer vid ett lärosäte. Ett lärosäte behandlar våld i socionomernas kommande yrkesliv, alltså mellan klient och professionell.

15. *Han var väl inte alltid så snäll. Våld mot äldre kvinnor* (2002).

Flera utbildningar uppger att de undervisar i s.k. hedersrelaterat våld, exempelvis om unga flickor i patriarkala miljöer. Ett lärosäte påpekar dock att ”kulturalisering av frågan undviks i stor utsträckning p.g.a. risken för etniska och kulturella övertolkningar”. (Malmö)

I valet av teoribildning kring kvinnovåld möter en spridning från ”neuropsykologiska och socialpsykologiska förklaringsmodeller kring uppkomst av aggressivitet och skäl för könsdifferenser” till en socialkonstruktivistisk förståelse av genus och etnicitet. De vanligaste diskussionerna kring mäns våld mot kvinnor förefaller dock föras kring psykodynamiska, systemteoretiska och olika slags genusteoretiska modeller. Malmö högskola skriver:

Ett flertal olika teorier behandlas och kritiserar med utgångspunkt från feministiska teorier: Strukturella teorier, maktteorier och socialpsykologiska teorier.

I Linköping utgår undervisningen från ett rättighetstänkande:

Kvinnofrid har beskrivits som ett kvinnoproblem, som ett jämställdhetsproblem och som ett socialt problem. Vi menar att det främst handlar om *grundläggande medborgerliga rättigheter*, och att de ständiga brotten mot kvinnofriden som sker i vårt land utgör ett av de allvarligaste sociala problemen i vår tid.

Vad gäller anknytningen till studenternas framtida yrke understryker några utbildningar att denna koppling betonas i all undervisning (förhållningssätt och bemötande). Andra ger konkreta exempel som övningar och rollspel. Några framhåller praktiktidens betydelse. Efter att ha mött våldsproblematiken på fältet känner sig studenterna osäkra på om kunskaperna från grundutbildningen räcker och vill lära mer, både genom yrkesutövande och fortbildning. Örebro universitet betonar att socionomer är en del av förvaltningen:

Alla i offentlig förvaltning skall arbeta för jämställdhet och i detta begrepp inryms ’frihet från könsrelaterat våld’.

Undervisningens form

Allmänt äger undervisningen i ämnet våld mot kvinnor rum både i början och i slutet av utbildningen. Flera utbildningar betonar att frågorna behandlas återkommande. Studenternas närvaro är både obligatorisk och icke-obligatorisk. Några lärosäten anger att ämnet examineras skriftligt, någon utbildning beskriver hur man arbetar systematiskt med hemskrivningar. Men vanligare tycks vara att frågor om våld mot kvinnor ”kan” examineras eller förekommer som fritt vald uppgift eller grupparbete.

Överlag behandlas frågor om mäns våld integrerat med andra ämnen. Strävan efter att integrera blir synlig också i valet av kurslitteratur. Visserligen används läromedel, vetenskapliga texter, myndighetsrapporter, debattböcker

– oftast med genusperspektiv – som specifikt behandlar våld mot kvinnor.¹⁶ Men utbildningarna redovisar också titlar som på ett mer generellt sätt behandlar genus, mångkultur, missbruk eller yrkesetik. Temat våld mot kvinnor förefaller således till stor del integreras i de problemområden som denna litteratur behandlar.

Fortbildning, svårigheter och goda exempel

Socionomutbildningen i Örebro ringar in behovet av fortbildning på flera sätt:

Om detta är ett uppdrag som all undervisande personal ska kunna måste fortbildning till.

Idag är det alltför slumpartat att det finns lärare som ”råkar” ha kompetens och intresse av frågan. Finns inte detta intresse och denna kompetens faller det bort från dagordningen och det är inte acceptabelt.

Det är lätt för en okunnig lärare att överse och släta över problemet och därmed sprida den attityden till de studerande.

Samtidigt kan vi konstatera att fortbildning i huvudsak tycks bestå av någon enstaka temadag eller ett allmänt genusseminarium. Flera utbildningar har inte besvarat frågan.

Angående goda exempel konstaterar några utbildningar att ämnet resulterat i bra projektarbeten och att det intresserar studenterna. Statsvetaren Maud Eduards bok *Förbjuden handling* ”fungerar som väckarklocka för många”, skriver Örebro universitet.¹⁷ Vid Stockholms universitet ges sedan våren 2004 magisterkursen ”Våld inom familjen” och Umeå universitet sjsätter inom kort en kurs i brottsofferkunskap (inklusive våld mot kvinnor). I Göteborg har lärare och studenter skapat en mansgrupp:

Även om mansgruppens uppgift inte primärt är att motarbeta mäns våld mot kvinnor bör ändå de diskussioner och det arbete man utför kunna bidra till en ökad insikt om hur dessa frågor kan, eller skall, hanteras av såväl yrkesverksamma som forskare.

Svårigheterna som redovisas är delvis praktiska: trångt på utbildningen, lärarna inte tillräckligt orienterade i aktuell litteratur, var ska ämnet placeras? Utsatta studenters situation är också ett problem som återkommer. ”Det gäller att inte väcka mer än vad man kan ta hand om inom gruppen”, skriver ett

16. Exempel: *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar* (2003), *Slagen dam – mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfattningsundersökning* (2001), Mona Eliasson, *Mäns våld mot kvinnor. En kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll* (2000), Margareta Hydén, ”Har sociala problem ett kön?” i: *Perspektiv på sociala problem* (2002), Lena Katarina Swanberg, *Hedersmordet på Pela. Lillasystern berättar* (2003), material från Brottssoffermyndigheten, Socialstyrelsen, Nordiska ministerrådet, Nationellt råd för kvinnofrid.

17. Maud Eduards, *Förbjuden handling. Kvinnors organisering och feministisk teori* (2002)

lärosäte, ”och att försöka se till att studenter inte berättar saker om egna erfarenheter som de senare ångrar att de sagt”.

Att frågorna är kontroversiella är ett annat tema som upprepas. ”Rädsla för stigmatisering från politiskt håll kan vara ett dilemma i undervisningen kring hedersrelaterat våld”, skriver en utbildning. Också genusteoretiska diskussioner kan leda till reaktioner bland studenterna:

Det förekommer att studenter upplever detta ämne som feministisk propaganda som man inte ska undervisa om. Många vill gärna se att våld mot kvinnor handlar om några enstaka sjuka manliga individer och inte ett större samhällsproblem.

Ämnets laddning kan således innebära svårigheter i undervisningssituationen: att hitta den rätta balansen mellan ”en intellektuell diskussion och känslomässiga reaktioner”. Slutkommentaren från en undervisande lärare fångar denna spänning mellan reflektion och emotion:

Mäns våld mot kvinnor är så laddat för en del studenter att ibland undrar jag om vissa av dem är villiga att utsätta sin förförståelse för kritisk examination.

Kommentar

Det faktum att ämnet mäns våld mot kvinnor behandlas inom alla socionomutbildningar innebär inte att de behandlas på samma sätt. Några lärosäten tar upp frågorna både återkommande och ingående: man har god lärarkompetens, moment för alla studenter, undervisning i våldets teoribildningar, litteraturlistor, examination. I andra utbildningar saknas denna systematik. Från ett lärosäte använder man ordet ”slumpartat” för att beskriva undervisningssituationen. Vi har också sett att undervisningen i ämnet våld mot kvinnor delvis sker i valbara kurser. Man kan notera att just en utbildning där frågor om mäns våld mot kvinnor till stor del utgör valbara moment uttrycker farhågor för att undervisningen blir ryckig och sporadisk.

Att landets socionomutbildningar vill integrera frågor om mäns våld mot kvinnor med andra ämnen är tydligt. Denna strävan rymmer både möjligheter och problem. Vid ett lärosäte betraktar man kvinnovåld som en del av komplexet våld och hot överhuvudtaget:

Vid institutionen har vi rätt mycket om det mera övergripande ämnet hot och våld, men det är inte möjligt att urskilja hur mycket som just behandlar mäns våld mot kvinnor. Frågan är kanske om det inte är ett väldigt snävt perspektiv eftersom det finns många andra makt-kontrolldimensioner i mötet mellan människor, dimensioner som kanske kan leda till väl så svåra övergrepp och som drabbar både män och kvinnor. Jag tänker på möten mellan klient/socialarbetare, vårdare/patient där könspektivet ibland är svårt att särskilja från övergrepp som har att göra med över-underordning av annan typ, t.ex. klass, etnicitet, materiella och andra resurser.

Denna förståelse av fenomenet våld mot kvinnor tycks leda till att ämnet integreras med andra frågor som ”våld och hot i hemmet, [...] vid missbruk, ungdomars våld etc”. Vid Linköpings universitet arbetar man, som vi sett, utifrån tanken på att våld mot kvinnor handlar om medborgerliga rättigheter och att problemet därmed ”berör samtliga män, kvinnor och barn i vårt land, vare sig vi är direkt berörda eller ej”. Också denna syn på mäns våld mot kvinnor innebär att ämnet kommer att integreras:

Med en sådan utgångspunkt blir studierna mångvetenskapliga. Juridiken utgör ett centralt kunskapsområde, samhällevetenskapen ett annat. Ämnet socialt arbete har bidragit till kunskapsutvecklingen, men även ämnen som genusvetenskap, psykologi och kriminologi. Studenterna presenteras för kunskapsfältets bredd, samt vilka frågeställningar respektive ämne behandlat specifikt.

Båda dessa utbildningar arbetar således medvetet med att integrera frågor om mäns våld mot kvinnor med andra ämnen. Samtidigt förefaller denna gemensamma strävan få olika resultat. I Linköping behandlas ämnet våld mot kvinnor som ett specifikt problemområde som belyses ur olika perspektiv och från olika discipliner. I det första fallet diskuteras snarare mäns våld mot kvinnor såsom en av många våldsformer och förefaller därmed inte behandlas som ett eget problemområde. Här finns naturligtvis en risk för att ämnet våld mot kvinnor försvinner i utbildningens undervisning kring våldproblematik överhuvudtaget.

Tandläkarutbildningar

Utbildning till tandläkare ges vid fyra lärosäten. Samtliga lärosäten har besvarat enkäten. Två skriver att de inte behandlar ämnet mäns våld mot kvinnor (men att frågorna ”kan” komma upp i seminarier och diskussioner). Två utbildningar uppger att de behandlar frågor om mäns våld i utbildningen.

Examensordningen föreskriver att de blivande tandläkarna ska ”ha tillägnat sig en medicinsk och social helhetssyn på kvinnor och män och deras situation”. Ämnet mäns våld mot kvinnor berörs alltså inte. Angående enkätens fråga om styrdokument konstaterar en utbildning att de ”saknas”, medan den andra inte besvarat frågan.

De kvinnliga studenterna utgör 64 procent av studenterna vid landets tandläkarutbildningar. Undervisande lärare är professorer, lektorer, en doktorand (kvinna) och en timlärare (kvinna). Ett lärosäte kan, genom lärarens kvinnovåldskompetens, erbjuda uppsatsstudenter handledning. Båda lärosätena har viss samverkan med andra aktörer inom fältet, som akademiska institutioner och Folkhälsoinstitutet.

Utbildningens innehåll

Karolinska institutet behandlar frågor om våld mot kvinnor inom ramen för kursen i samhällsodontologi. Till denna kurs hör också frågor om s.k. heders-

relaterat våld. Göteborgs universitet skriver att frågor om våld mot kvinnor "berörs i samband med traumatologi inom oral och maxillofacial kirurgi. Även aspekter på våld bakom tandvårdsrädsla och i beslutsprocesser inför behandlingar berörs". Ingen av utbildningarna använder sig av teoribildningar i undervisningen. Anknnytning till studenternas kommande yrkesverksamhet sker genom "att de studerande ska lära sig identifiera tecken på misshandel i munnen" (Karolinska institutet). I Göteborg diskuteras man också svårigheterna med att "få en utsatt person att tala om vad som skett och vad vi inom professionen kan göra".

Utbildningens form

Båda i Göteborg och vid Karolinska institutet förläggs undervisningen om våld mot kvinnor sent i utbildningen. Studenternas närvaro är obligatorisk vid ett lärosäte, inte obligatorisk vid det andra. Frågorna om våld mot kvinnor behandlas integrerat i båda utbildningarna. Litteratur i ämnet används knapphändigt eller inte alls. Göteborgs universitet skriver: "Finns mycket litet material som behandlar mäns våld mot kvinnor. Det har påbörjats vissa kartläggningar vid kvinnojourer (Oslo), men informationen inom området är mycket begränsad". I Göteborg examineras studenterna "i regel" inte i ämnet. Vid Karolinska institutet ingår examination "i redovisningen av arbetet under kursen".

Fortbildning, svårigheter, goda exempel

Tandvårdens bidrag, skriver Göteborgs universitet, är att "stödja de kvinnor som vill anmäla de män som utsatt dem för misshandel genom att intyga att skadan kan ha orsakats av den beskrivna typen av våld". Här behöver lärarna fortbildning i praktiska och juridiska aspekter av tandvårdens möte med utsatta kvinnor. Karolinska institutet konstaterar att intresserade lärare "naturligtvis" har möjlighet att delta i kurs i ämnet.

Vi såg tidigare hur utbildningen i Göteborg framhöll svårigheterna med att hitta litteratur i ämnet. Några andra problem tar vare sig Göteborg eller Karolinska institutet upp. Inte heller redovisar man några goda exempel.

Kommentar

Den övergripande bilden blir att ämnet mäns våld mot kvinnor inte har någon framskjuten plats i landets tandläkarutbildningar. Antingen förekommer ingen undervisning. Eller, när undervisning sker, så är den teoretiska anknytningen obefintlig och litteratur saknas. Undervisningen förefaller således vara direkt relaterad till tandvårdens praktik. Utifrån detta kan man anta att den mer handlar om skador och behandling än om våldets orsak, dynamik och konsekvenser.

Samtidigt ser vi att det förefaller finnas ett intresse för att lyfta fram frågorna i utbildningen, också vid de lärosäten som för närvarande inte undervi-

sar i ämnet. Det kan vara ”ett problem som vi eventuellt underskattat”, skriver Umeå universitet, men som ”förtjänar att bli analyserat närmare”.

Utbildningar som leder till teologie kandidatexamen

Utbildning till teologie kandidatexamen ges vid sex lärosäten/utbildningsanordnare, som alla har besvarat enkäten. Samtliga behandlar frågor om mäns våld mot kvinnor, även om ett lärosäte tydligt skriver att det inte sker systematiskt.

Examensordningen stadgar att de blivande teologie kandidaterna ska ha ”förvärvat kunskaper om hur fysiskt och psykiskt våld påverkar kvinnor och män”. Direkt före denna paragraf heter det att studenterna ska ha ”förvärvat kännedom om sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar kvinnors och mäns livsbetingelser”. Som svar på enkätens fråga om styrdokument hänvisar några utbildningar till lärosätets/institutionens övergripande dokument om jämställdhet, likabehandling och sexuella trakasserier, på arbetsplatsen och generellt i undervisningen. Ett lärosäte är i färd med att utforma en ny lokal examensordning där temat våld mot kvinnor kommer att finnas med. En utbildning anger att ämnet tas upp i kursplaner, dvs. i dokument med direkt betydelse för undervisningens innehåll. Några utbildningar har inte besvarat frågan.

Kvinnor utgör 60 procent, män 40 procent, av studenterna. Både kvinnor och män undervisar i frågor om våld mot kvinnor. Lärarna är framför allt lektorer och professorer, men också doktorander och adjunkter samt någon timlärare. Några utbildningar uppger att man inte kan handleda uppsatsstudenter eller har inte besvarat frågan. Vid andra lärosäten får studenterna handledning av lärare med specifik kvinnovåldskompetens, allmän genuskompetens eller annan relevant kompetens (etik och själavård, religionshistoria).

Teologiska högskolan beskriver ett konkret samarbete: en 8-timmars föreläsning med temat ”Teologi, kön och våld” i samarrangemang med de eumeniska kvinnorråden; Umeå universitet redovisar samverkan med Svenska kyrkan. I övrigt är kontakten med andra aktörer knapp eller så har man inte svarat på frågan om samverkan.

Utbildningens innehåll

Umeå universitet beskriver undervisningens innehåll:

Misshandel, mord, våldtäkt, dödsdomar, strukturellt förtryck, marginalisering av kvinnor m.m. som kan härledas till patriarkala strukturer och kvinno- och mansideal inom olika *religiösa* traditioner.

I likhet med Umeå behandlar de andra utbildningarna frågor om mäns våld mot kvinnor med tydlig förankring i de religionsvetenskapliga disciplinerna och med en religionsvetenskaplig vinkling. Det handlar dels om temat kvin-

novåld i religiösa texter ("mäns förtryck av och våld mot kvinnor legitimerat av det patriarkala draget hos gudsbilden i Gamla Testamentet") och traditioner ("begreppet förlåtelse relaterat till kvinnomisshandel"). Dels tar man upp våld mot kvinnor i specifikt religiösa sammanhang ("sexuella övergrepp i kyrkliga miljöer"). Slutligen diskuteras ämnet våld mot kvinnor i relation till yrkesutövandet som själasörjare: ("sexualitet och makt i relationer som den mellan pastor/präst – konfident"). Också frågor om s.k hedersrelaterat våld får plats i de flesta utbildningar. I Lund ges kursen *Migration, etnicitet och religion*:

De patriarkala familjestrukturer, med rötter i förmoderna kulturer, som förekommer inom vissa invandrargrupper i det svenska samhället, behandlas i denna kurs. Särskilt ingående diskuteras de kulturkrockar, som till följd av sådana patriarkala familjestrukturer kan uppkomma i vissa invandrarfamiljer, och som kan ta sig uttryck i fysiskt och psykiskt våld mot kvinnor och i extrema fall även leda till prestigemord (s.k. 'hedersmord').

Några utbildningar har inte besvarat frågan om undervisningens teoriansknytning. Andra redovisar att genusteori av olika slag utgör teoretisk grund för undervisningen: inom exegetik, systematisk teologi och etik, beteendevetenskapliga discipliner och religionshistoria. På ett allmänt plan framhåller flera utbildningar också tolkningsprocessens betydelse, både vad gäller grundtexter (Bibeln) och teologiska texter. "Vid texttolkning är det viktigt med ideologikritik och en misstänksamhetens hermeneutik", skriver Umeå universitet.

För Teologiska högskolan utgör just ett "kritiskt analytiskt förhållningssätt" anknytning till studenternas framtida yrkesverksamhet. Ambitionen i Umeå är att ge studenterna redskap att identifiera fenomenet våld mot kvinnor och en "grundläggande beredskap" att bemöta utsatta kvinnor. Samtidigt påpekar man att det inte är självklart hur utbildningen ska knyta an till studenternas framtida yrkesliv:

Eftersom vår utbildning är en teoretisk utbildning behandlas frågan i teoretiska sammanhang och därmed hamnar fokus snarare på bakomliggande orsaker än faktiskt bemötande eller behandling av människor som blivit utsatta för eller utsätter andra för våld. För den praktiska delen av våra studenters utbildning till t.ex. präst eller diakon i Svenska kyrkan, pastor i annan frikyrkoförsamling m.m. står andra utbildningsinstitutioner (Svenska kyrkan, andra kyrkosamfund m.m.)

Utbildningens form

De flesta lärosäten tar upp ämnet mäns våld mot kvinnor både tidigt och sent i utbildningen. Studenternas närvaro är både obligatorisk och icke-obligatorisk. Frågorna om våld mot kvinnor behandlas framför allt integrerat, men också separat. Umeå, som integrerar frågorna med andra moment, resonerar kring valet av undervisningsform:

Fördelen med att ha frågorna integrerade är att de kan tas upp just där de blir aktuella och relevanta (som t.ex. vid studiet av vissa bibeltexter). En nackdel kan dock vara att frågornas behandling blir mer beroende av den aktuella lärarens intresse och kompetens. Fördelen med att ge en separat kurs är att man då skulle ha större möjlighet att samla lärarkompetens och litteratur inom ett koncentrerat block och därmed kunna behandla frågorna på djupet. Om än frågorna då skulle kunna lyftas fram mer finns det samtidigt en risk att de marginaliseras genom att de skulle kunna framstå som ett separat tema vid sidan om det övriga studiet av religion och teologi i historia och nutid. Eventuellt vore idealet att behandla temat såväl separat som integrerat i övriga moment.

I huvudsak examineras ämnet i gruppövningar/seminarier eller i skriftlig tentamen. Uppsala exemplifierar med en tentamensfråga för delkursen ”Människan i det mångkulturella samhället”:

Hur kan företeelsen ’hedersmord’ förstås dels ur ett kulturellt, dels ett religiöst, dels ur ett könsperspektiv?

Litteratur med specifik inriktning mot ämnet våld mot kvinnor förekommer vid flera utbildningar. Man hänvisar också till mer allmänt genusvetenskapliga texter liksom till annan vetenskaplig litteratur.¹⁸ Några utbildningar anger ingen särskild litteratur (”frågorna belyses och diskuteras utifrån all litteratur”) eller har inte besvarat frågan.

Fortbildning, svårigheter, goda exempel

Teologiska högskolan anger ”ett tydligt fortbildningstillfälle” för utbildningens lärare: föreläsningen ”Fadime-debatten ur ett kulturvetenskapligt perspektiv”. I Göteborg kan lärarna delta i kurser vid Institutionen för genusvetenskap. Vid andra utbildningar har ingen särskild fortbildning i ämnet förekommit, av ekonomiska skäl eller för att inte något behov uttryckts. Några utbildningar har inte svarat på frågan.

Teologiska högskolan ser ”inga särskilda svårigheter” förenade med undervisning i ämnet våld mot kvinnor. Andra utbildningar redovisar dock olika problem som kan uppstå. Linköpings universitet resonerar kring utbildningens art:

Kursstrukturen är traditionellt uppbyggd kring de religionsvetenskapliga ämnesområdena [...] och detta gör att disciplinlogikernas krav uppmärksammas med än stoffkrav. Till detta kommer att man kan välja kurser rätt fritt och att få kurser är obligatoriska.

18. Exempel på litteratur: Solveig Anna Boasdottir, *Violence, Power, and Justice. A Feminist Contribution to Christian Sexual Ethics* (1998), Lisa Sowle Cahill, *Sex, Gender and Christian Ethics* (1996), Mona Eliasson, *Mäns våld mot kvinnor. En kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll* (2000), Åsa Eldén, ”Dödandet framstod som en nödvändighet. Kulturell tillhörighet som förmildrande omständighet i en svensk tingsrättsdom” i: *Könssorter(ing)* (1997), Ann Heberlein, ”Förlåtelse – förtryck eller befrielse? Begreppet förlåtelse i nutida filosofisk och teologisk diskussion relaterat till kvinnomisshandel” i: *Stigma, status och strategier. Genusperspektiv i religionsvetenskap* (2002).

Dessa problem hör samman med att utbildning till teologie kandidatexamen ”inte ensam utgör någon hel professionsutbildning utan förutsätter komplettering vid ett pastoralinstitut eller liknande”. Direkt yrkesrelaterade färdigheter (som präst) har brukat förläggas till just denna kompletterande utbildning, påpekar Linköping.

Också Uppsala tar upp utbildningens dubbla karaktär. Förvisso förbereder den för ett kommande yrke, men också för en framtida forskarutbildning. Dessutom är de religionsvetenskapliga ämnena av olika karaktär, vilket också får betydelse för undervisningen om våld mot kvinnor:

Det är inget problem att ha med genusperspektiv i alla ämnena, men vad gäller de mer specifika frågorna rörande mäns våld mot kvinnor faller det sig inte lika naturligt.

Utbildningarna skildrar också reaktioner som undervisningen kring våld mot kvinnor kan väcka. Det gäller, skriver Göteborgs universitet, att ”ta upp det på ett sätt så att det inte skapar problem för studenter som blir eller blivit utsatta för detta våld”. Umeå universitet beskriver attityder som kan möta bland studenterna:

Några studenter vägrar intensivt ta in kunskapen om dessa frågor – därför svårt att undervisa om.

Undervisningen uppfattas ibland som ”moralistisk” av en del studenter.

I undantagsfall kan konservativa män (och kvinnor) vurma för ett bevarande av patriarkala strukturer i religiösa sammanhang och i hemmets sfär. I sådana fall måste undervisningen inte bara vara deskriptiv, utan också värderingsförmedlande, något som kan vara problematiskt.

Trots dessa svårigheter redovisar flera utbildningar exempel på framgångsrikt arbete med dessa frågor. Allmänt råder en öppenhet och ett intresse för ämnet bland studenterna, poängterar Teologiska högskolan. Det finns också, skriver Umeå, ”exempel på att undervisningen ändrat attityder hos studenter kring dessa och angrepsfrågor”. Göteborg framhåller det konstruktiva i att ”utgå från kontexten och integrera momentet i undervisningen”.

Kommentar

Examensordningen föreskriver att teologie kandidater under sin utbildningstid ska ha fått kunskap om våld mot kvinnor. I Högskoleverkets utvärdering av landets religionsvetenskapliga utbildningar (2002) konstaterades att utbildningarna generellt behövde bli bättre på att integrera genusaspekter i undervisningen. Våld mot kvinnor diskuteras dock inte som ett särskilt tema.¹⁹

Av enkätsvaren att döma äger undervisning i frågor om mäns våld mot kvinnor rum vid landets religionsvetenskapliga utbildningar (om än föga sys-

19. *Utvärdering av teologiska och religionsvetenskapliga utbildningar vid svenska universitet och högskolor. Högskoleverkets rapportserie 2002:4 R.*

tematiskt vid ett lärosäte). Studenter får handledning, examination sker, undervisningen bedrivs med teoretisk medvetenhet och utbildningsspecifik vinkel.

Samtidigt kan vi lägga märke till det problem som Linköping och Umeå lyfter fram: att utbildningen inte betraktas som en direkt yrkesutbildning. På det viset riskerar anknytningen till studenternas framtida yrkesliv bli svagare än i andra utbildningar. Ett annat typiskt drag är att utbildningarna delvis bygger på valbara kurser. Frågor om mäns våld mot kvinnor behandlas inte sällan i just dessa kurser. I vilken grad studenten ska komma att möta ämnet under sin utbildningstid hör alltså delvis samman med vilka kurser hon/han väljer att följa.

Besläktat med detta problem är det dilemma som Umeå universitet lyfter fram: fördelar och nackdelarna med behandla frågorna integrerat respektive separat. Risker är att en integrerad undervisningsform integrerar bort frågorna om våld mot kvinnor.

Trots dessa frågetecken ser vi hur flera utbildningar planerar framåt. Uppsala universitet får sista ordet vad gäller konkret pedagogik:

Den religionsvetenskapliga utbildningen håller på att ändras. Bl.a. skall dialoggrupper införas med tillfälle för reflexion över studierna och den kommande tillämpningen av dem. Här finns det ytterligare utrymme för att ta upp mäns våld mot kvinnor.

Bilaga I.

Enkät om hur frågor om mäns våld mot kvinnor beaktas i utbildningen

Med denna enkät vill vi kartlägga hur de aktuella utbildningarna beaktar mäns våld mot kvinnor. Vi väljer en vid förståelse av *mäns våld mot kvinnor*: från hot och trakasserier till våldtäkt och mord.

Enkäten består av fyra delar. I den första ställer vi övergripande frågor. I den andra delen behandlas undervisningens innehåll. Den tredje delen handlar om undervisningens form. Den fjärde delen tar upp fortbildning, svårigheter och goda exempel.

Svaren på enkäten ska omfatta högst fem sidor (plus eventuella bilagor till frågorna 5 och 16). Enkätsvaren ska vara Högskoleverket tillhanda senast den 17 mars 2004. De skickas i tryckt form till Högskoleverket, att. Maria Södling, Box 7851, 103 99 Stockholm.

Kontakta gärna Maria Södling om ni har frågor (tfn 08-563 085 78, e-post maria.sodling@hsv.se).

A. Övergripande frågor

1. Högskola/universitet:
2. Utbildning:
3. Hur många kvinnor respektive män är studenter vid utbildningen?
4. Behandlas frågor om mäns våld mot kvinnor i utbildningen?
(Ja/nej. Om nej: gå till frågorna 18, 19 och 21.)
5. I vilka policy- och styrdokument för utbildningen tas mäns våld mot kvinnor upp? I vilka avseenden? (Bifoga gärna dokument.)
6. Förekommer samarbete med andra akademiska institutioner och/eller med andra aktörer i samhället? Med vilka?

B. Utbildningens innehåll

7. De studenter som i sitt framtida yrkesliv kan komma att möta kvinnor som utsatts för våld behöver kunskap om hur detta våld ser ut. Vilka former av mäns våld mot kvinnor (t.ex. sexuella trakasserier, misshandel) diskuterar ni på utbildningen?
8. Frågan om hedersrelaterat våld är dagsaktuell. Behandlar utbildningen frågor om mäns våld mot kvinnor i olika kulturella sammanhang, såväl nationellt som internationellt? I vilka avseenden?

9. Vilka olika teoribildningar om mäns våld mot kvinnor använder ni i undervisningen?

10. På vilka sätt anknyter undervisningen till studentens framtida yrkesroll när det gäller att ge färdigheter att identifiera mäns våld mot kvinnor och att bemöta dessa kvinnor på ett adekvat sätt?

C. Utbildningens form

11. När under utbildningen behandlas frågor om mäns våld mot kvinnor (tidigt, sent, vilken termin)?

12. Är studenternas deltagande obligatoriskt i de sammanhang som behandlar mäns våld mot kvinnor?

13. Behandlas frågor om mäns våld mot kvinnor separat eller integrerat i andra moment/ämnena/block/delkurser?

14. Vilka anställningar innehar de lärare som undervisar i frågor rörande mäns våld mot kvinnor (timlärare, doktorander, adjunkter, lektorer, professorer)? Ange också kön på de undervisande lärarna.

15 a. Finns handledare med särskild kompetens i frågor rörande mäns våld mot kvinnor att tillgå för de studenter som vill skriva uppsats/enskilda arbeten om dessa ämnen?

15 b. Om ja: vari består denna särskilda kompetens?

16. Vilken litteratur och annat material används?
(Bifoga gärna litteraturlista.)

17. Vilka examineriska uppgifter och/eller frågor förekommer angående mäns våld mot kvinnor?

D. Fortbildning, svårigheter och goda exempel

18. I utbildningsväsendet talas ofta om lärares behov av fortbildning. I vilka avseenden möter ni behovet av fortbildning i frågor som rör mäns våld mot kvinnor?

19. Ange några exempel, gärna i punktform, på svårigheter ni möter när det gäller undervisning om mäns våld mot kvinnor.

20. Ange kortfattat, gärna i punktform, några goda exempel på framgångsrikt arbete ni utfört i er utbildning gällande frågor om mäns våld mot kvinnor.

21. Övriga kommentarer:

22. Kontaktperson vid utbildningen:

Tack för er medverkan!

Bilaga 2. Var utbildningarna ges

Utbildning	Ges vid
Utbildning som leder till barnmorskeexamen	Göteborgs universitet Högskolan i Borås Högskolan Dalarna Högskolan i Kalmar Högskolan i Skövde
Utbildning som leder till jurisdokumentexamen	Linköpings universitet Karolinska institutet Lunds universitet Mälardalens högskola Umeå universitet
Utbildning som leder till läkarexamen	Göteborgs universitet Lunds universitet Stockholms universitet
Utbildning som leder till lärarexamen	Lunds universitet Umeå universitet Uppsala universitet
Utbildning som leder till psykologexamen	Göteborgs universitet Karolinska institutet Linköpings universitet
Utbildning som leder till psykoterapeutexamen	Linköpings universitet Luleå tekniska universitet Lunds universitet Lärarhögskolan i Stockholm Malmö högskola Mitthögskolan Mälardalens högskola Södertörns högskola Umeå universitet Uppsala universitet Växjö universitet Örebro universitet
Utbildning som leder till sjuksköterskeexamen	Göteborgs universitet Linköpings universitet Lunds universitet Stockholms universitet
Utbildning som leder till social omsorgsexamen	Ericastiftelsen Göteborgs Psykoterapi Institut Göteborgs universitet Karolinska institutet Linköpings universitet Lunds universitet Otterhällans Institut för Psykoanalys, Psykoterapi och Utbildning Psykoterapisällskapet i Stockholm AB S:t Lukasstiftelsen Stockholms Akademi för Psykoterapiutbildning
Utbildning som leder till tandläkarexamen	Svenska Föreningen för Klinisk och Experimentell Hypnos Svenska Institutet för Kognitiv Psykoterapi i Stockholm Svenska Psykoanalytiska föreningen Svenska Psykoanalytiska sällskapet Umeå universitet Uppsala universitet
Utbildning som leder till teologie kandidatexamen	Blekinge tekniska högskola Ersta Sköndal högskola Göteborgs universitet Högskolan i Borås Högskolan Dalarna Högskolan i Gävle Högskolan i Halmstad Högskolan i Jönköping Högskolan i Kalmar Högskolan Kristianstad Högskolan i Skövde Högskolan i Trollhättan/Uddevalla Karlstads universitet
Utbildning som leder till barnmorskeexamen	Karolinska institutet Linköpings universitet Luleå tekniska universitet Lunds universitet Malmö högskola Mitthögskolan Mälardalens högskola Röda korsets högskola Sophiahemmet högskola Umeå universitet Uppsala universitet Växjö universitet Örebro universitet
Utbildning som leder till socionomexamen	Högskolan Dalarna Högskolan i Gävle Högskolan Kristianstad Högskolan i Trollhättan/Uddevalla
Utbildning som leder till tandläkarexamen	Ersta Sköndal högskola Göteborgs universitet Högskolan i Jönköping Linköpings universitet Lunds universitet Malmö högskola
Utbildning som leder till teologie kandidatexamen	Göteborgs universitet Karolinska institutet
Utbildning som leder till teologie kandidatexamen	Göteborgs universitet Linköpings universitet Lunds universitet
	Malmö högskola Umeå universitet Teologiska högskolan, Stockholm Umeå universitet Uppsala universitet

Högskoleverket är en central myndighet för frågor som rör universitet och högskolor. Verket arbetar med kvalitetsbedömningar, tillsyn, uppföljningar, utveckling av högre utbildning, utredningar och analyser, bedömning av utländsk utbildning och studieinformation.

www.hsv.se